

BRANKA MIGOTTI

NASLOVNICI RANOKRŠĆANSKIH CRKAVA U DALMACIJI¹

UDK 904.726.1:930.2(497.5)"653"
Izvorni znanstveni rad
Original Scientific Paper
Primljeno: 14.6.1995.
Received:

Dr. Branka Migotti
HR — 10000 Zagreb
Odsjek za arheologiju
Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
Ante Kovačića 5

S obzirom da su suvremeni epigrafički i pisani izvori o posvetama ranokršćanskih crkava u Dalmaciji iznimni, štovanje ranokršćanskih svetaca moguće je dokučiti združenom metodom povijesno-hagiografskih i arheoloških istraživanja na ranokršćanskim lokalitetima tog područja, ograničenog ovdje na prostor između rijeka Zrmanje i Cetine. Pritom se polazi od pretpostavke, utemeljene na provjerenoj činjenici sakralnog kontinuiteta, da srednjovjekovna ili kasnija crkva na ranokršćanskom lokalitetu nosi istu posvetu kao i prvobitna sakralna građevina na tom mjestu.

Predočuje se katalog ranokršćanskih lokaliteta i kataloški pregled svetačkih imena koja se na njima zatječu, te se stoga mogu smatrati pouzdano ranokršćanskim naslovnici u Dalmaciji. Također se skreće pozornost na svece koji su najvjerojatnije ranokršćanski naslovnici, ali zasad nisu provjereni na lokalitetima s pouzdanim nalazima toga razdoblja.

Budući da velik broj kršćanskih svetaca, odnosno crkvenih naslovnika, potječe iz ranokršćanskog razdoblja, posveta srednjovjekovne ili kasnije crkve jedan je od putokaza za prepoznavanje njenog pretpostavljenog ranokršćanskog sloja. Uporište takvom razmišljanju nalazim u pojavi kontinuiteta kršćanskog kulturnog mjesta, zasvjedočenoj vremenski i prostorno na tolikom broju lokaliteta, da se bez dvojbe smije smatrati općim mjestom ranokršćanske civilizacije. Sakralni se slijed očituje u neprekinutim gradnjama, odnosno nadogradavanjima na jednom te istom mjestu, kao i u činjenici da se jednom uspostavljena posveta kršćanske crkve ne mijenja ni uslijed privremenog, pa

¹ S obzirom da se rad oslanja na katalog lokaliteta izraden za potrebe doktorske disertacije (MIGOTTI 1991), obuhvaćeno je područje između rijeka Zrmanje i Cetine.

makar i dugotrajnog prekida odvijanja obreda. Može se, međutim, dogoditi da prvobitni naslovnik prigodom ponovnog posvećivanja bude potisnut u drugi plan.² Korijeni te pojave dublji su od nastanka kršćanskog svjetonazora i opće su svojstvo religijske svijesti antičkog čovjeka.³

Sama činjenica da je najveći broj kršćanskih svetaca živio, odnosno svjedočio vjeru ili zbog nje pretrpio mučeništvo u kasnoantičkom razdoblju, ne znači da se u to vrijeme uspostavilo i njihovo religiozno štovanje. Slično tome, provjeren ranokršćanski kult nekog sveca u određenom gradu ili kraju ne znači sam po sebi i njegovu rasprostranjenost na drugim stranama kršćanskog svijeta. Da bi se stoga provjerilo štovanje izvorno ranokršćanskog sveca u kasnoantičkom razdoblju neke provincije, valja ga združenom metodom povijesno-hagiografskih i arheoloških istraživanja utvrditi na ranokršćanskim lokalitetima tog područja. S time u vezi treba razjasniti arheološko-povijesni sadržaj same ideje religioznog štovanja svete osobe ili pojma. Postoje, naime, od ranokršćanskog razdoblja pa nadalje različiti stupnjevi kanonizacije i elementi svetosti, te razni načini očitovanja religioznog štovanja svetih osoba i pojmova: 1) podizanje crkava i oltara, 2) blagdani povezani s upisivanjem svečeva imena u crkvene kalendare, liturgijske knjige i molitve, 3) pobožno čuvanje relikvija, 4) svetačke slike i kipovi, 5) hodočašća, 6) imenovanje bratovština i korporacija, 7) krsna imena.⁴ Na taj se način, primjerice, u Zadru već od ranokršćanskih vremena u liturgijskim molitvama zazivaju imena solunsko-akvilejskih mučenika Zoila, Agape, Kionije i Irene i čuvaju njihove relikvije, ali im se ne posvećuju crkve, ili pak predaja nije očuvala trag takvih posveta.⁵ U Salonu je, pak, arheološki dokazano štovanje Sv. Menasa, ali se ne ulazi u trag crkvama posvećenim tom egipatskom mučeniku.⁶

Od svih navedenih oblika religioznog štovanja svetaca najizrazitiji je onaj koji se odnosi na podizanje, odnosno posvećivanje crkava. Taj se vid općenito, pogotovu s obzirom na svoju službenu narav, uzima kao pravilo i glavni oslonac u proučavanju ranokršćanske hagiografije. Uz to je, kao sadržaj provjerljiv arheološkim metodama, za našu temu zanimljiviji od drugih oblika svetačkog kulta.⁷ Postoje, međutim, bitne sadržajne razlike u obliku kulta s obzirom na smještaj i prirodu građevine u kojoj se štuje neki svetac. U tom je smislu gro-

2 BRAUN 1924, 678; MARZOLFF 1984, 187-188; ORLANDIS – RAMOS-LISSON 1981, 56; LÜDIN 1965, 15; ATTWATER 1983, 11; DELEHAYE 1930, 19 i d.; MIGOTTI 1988, 134-136. Nepromjenjivost posvete izričito naglašava DELEHAYE 1912, 99; 1934, 95.

3 KOBBERT 1914, 579.

4 DELEHAYE 1912, 110 i d., *passim*; DELEHAYE 1930, 23; ATTWATER 1983, 11; BRATOŽ 1986, 203, *passim*; GRGIĆ 1973, 119 i d.

5 BIANCHI 1877, 397 i d.

6 BULIĆ 1900.

7 DELEHAYE 1930, 25.

bljanska crkva temeljno žarište štovanja na mjestu ukopa mučenika ili svete osobe, ali ne i mjesto kulta u pravom smislu, kolikogod proturječno to izgledalo. Naime, pravo je kultno štovanje uvjetovano dijeljenjem i kolanjem relikvija, pa se stoga odnosi na njihovo čuvanje, čašćenje i posvećivanje gradskih crkava svečeva matičnog mjesta, te drugih gradova i krajeva.⁸ Slijedom toga kult u pravom smislu obuhvaća i štovanje relikvija različitih svetaca na ceterijalnim žarištima kulta matičnog mučenika, o čemu podrobnije u završnom dijelu ove rasprave.

Postupak kanonizacije, odnosno ozakonjivanja čašćenja i uključivanja u popis (kanon) svetaca kršćanske crkve u pojedinim se razdobljima ostvaruje na različite načine. Marija, apostoli, evanđelisti i božanske osobe (Trojstvo, Duh Sveti, Krist) kanoniziraju se općim pristankom od najranijih vremena, takoreći spontano, diljem kršćanskog svijeta.⁹ Religiozno se pak štovanje ranokršćanskih mučenika potvrđuje svjedočenjem očevidaca muke, dakle istovremeno, odnosno neposredno nakon nje, što znači također od najranijih vremena, ali ograničeno na matični prostor dotičnog sveca. Treći vid neformalne kanonizacije, uobičajen u kasnoantičkom i ranosrednjovjekovnom razdoblju do otprilike 10. stoljeća, odnosi se na pojavu da biskup pojedine crkve u mjesnim okvirima proglasi svetim nekog domaćeg biskupa, svog prethodnika, priznavatelja vjere ili mučenika, kojeg potom susjedne, a nerijetko i udaljene crkve ili pak čitav kršćanski svijet, prihvaćaju kao sveca.¹⁰ Činjenica je, međutim, da ne postoji jedan opći kanon svetaca ranokršćanske crkve, kao ni obrazac njihova posvećivanja, te da se ni svima, čija su imena zapisana u kalendarima i liturgijskim knjigama, nisu posvećivale sakralne građevine.¹¹ Stoga je opravdano da se kao mjerilo za vrednovanje kulta u (uvjetno rečeno) pravom smislu, uzima posvećivanje crkava pojedinim svecima. Riječju, s obzirom na različite vidove kulturnog čašćenja i neobvezatnu narav ranokršćanskih kanonizacija, a potom i na nedostatak suvremenih pisanih izvora, hagiografsko-arheološka istraživanja ranokršćanskih lokaliteta u Dalmaciji ostaju jedini pouzdan način provjere štovanja nekog sveca u odnosnom razdoblju. Opravdanost takvog pristupa nalazim osobito u činjenici što se veliki broj teoretski, a vjerujem i stvarno ranokršćanskih naslovnika u znanstvenoj literaturi odavna

⁸ DELEHAYE 1912, 61 i d.; DELEHAYE 1930, 8 i d.; MIGOTTI 1988, 151.

⁹ Božanske se osobe iz te cjeline izdvajaju utoliko što je posvećenost temeljna sastavnica njihove naravi, što bi naknadnu kanonizaciju činilo izlišnom. Zahvaljujem prof. N. Cambiju koji me upozorio na tu hagiografsku činjenicu.

¹⁰ ATTWATER 1983, 9 i d.; DELEHAYE 1912, 82 i d.

¹¹ Rimski martirologij sadrži, primjerice, 4500 imena koja su se spominjala u liturgijskim molitvama različitih crkvenih zajednica, ali je mnogo manji broj odabranih u čast kojih su se posvećivale crkve. Usp. ATTWATER 1983, 11.

razmatra kao srednjovjekovna hagiografska baština. Jednom udomaćena, ta se misao preuzima i bez dužnog promišljanja prenosi dalje.¹²

S obzirom na to da je glavni zadatak ove rasprave ustanoviti svece-naslovnike ranokršćanskih crkava u Dalmaciji, njen se temeljni dio sastoji od kataloga ranokršćanskih lokaliteta, te kataloga svetaca, naslovnika tamošnjih crkava. Katalog lokaliteta nije usmjeren k cjelovitosti, nego je naprotiv sveden na jezgru hagiografskih podataka, dok se ostale pojedinosti, kao i cjelokupne okolnosti nalazišta, mogu provjeriti u popisu literature koji se nadovezuje na svaku katalošku jedinicu. Kataloški pregled svetačkih imena, odnosno naslovnika crkava, popraćen je kraćim sadržajno-bibliografskim prilogom koji sadrži osnovne podatke o naravi i općoj rasprostranjenosti kulta odnosno sveca u ranokršćanskom svijetu, te kategoriziranim popisom dalmatinskih lokaliteta na kojima se zatječe njegovo ime (I. i II. kategorija, vidi niže).

Treba naglasiti da se čitava konstrukcija o naslovnici crkava na lokalitetima s ranokršćanskim slojem, s obzirom na iznimnost izvora prvoga reda o posvetama, oslanja na pretpostavku, odnosno pravilo o kontinuitetu kulturnog mjesta, ali i naslovnika. Riječju, predviđa se da srednjovjekovna ili kasnija bogomolja s kasnoantičkim kontinuitetom u pravilu nasljeđuje i prvobitnu posvetu, odnosno da je ranokršćanska crkva na tome mjestu bila posvećena istom naslovniku ili naslovnici kao i kasnija, očuvana građevina.¹³ Pritom je, nažalost, teško izbjeći rizik moguće zablude, povezan sa "zamkom" hagiografske stratigrafije koja se odnosi na posvećivanje ranokršćanskih crkava dvojici ili većem broju naslovnika, što je, po svemu sudeći, antičko pogansko nasljeđe.¹⁴ Problem je u tome što je u slučajevima kada ne raspolažemo izvorima prvoga reda, a to je gotovo pravilo u ranokršćanskoj arheologiji našega područja, nemoguće pouzdano utvrditi da su svi naslovnici na jednom lokalitetu, premda teoretski ranokršćanski, uistinu kasnoantičko nasljeđe toga mjesta. Ne može se odbaciti mogućnost da je štovanje nekoga od njih uvedeno naknadno, neovisno o ranokršćanskom horizontu. I sama ranokršćanska hagiografija "boluje" od neizvjesnosti i često nerješivih dvojbi u vezi s naslovnici crkava. Naime, iako je posjedovanje relikvije temeljni uvjet čašćenja svete osobe,¹⁵ samo pobožno čuvanje takvih predmeta, odnosno ostataka u nekoj crkvi, ne znači da je dotični svetac bio i njen naslovnik. O tome svjedoče pojave nabrajanja, i to u suvremenim pisanim i epigrafičkim izvorima, niza relikvija u pojedinim crkvama, a da se posvećeni ostaci samog naslovnika pritom ničim osobito ne izdvajaju, nego o njegovoj ulozi u pravilu svjedoči poseban izvor.

¹² MIGOTTI 1988, 156-157.

¹³ BRAUN 1924, 678; MIGOTTI 1988, 134.

¹⁴ MIGOTTI 1988, 136; MIGOTTI 1992, 234-235.

¹⁵ DELEHAYE 1912, 111, *passim*; DELEHAYE 1930, 11-12, *passim*.

S druge strane, jednako su uobičajeni i slučajevi gdje suvremena vrela potvrđuju istovremene višestruke posvete, slikovito predočene sintagmom *Concilium sanctorum*, kao zajedničkim naslovníkom jedne crkve u sjevernotalijanskom gradu Bresciji. Dva navedena slućaja, kao i brojni njima slični, razbijaju bilo kakvo pravilo o jednoznačnoj povezanosti relikvija i naslovníka.¹⁶ Problem se dodatno otećava na mjestima gdje se ustanovljavanje posvete spominje u srednjovjekovnim dokumentima. Ne smije se, naime, smetnuti s uma da arheologija neprestano razotkriva činjenicu da su sakralne građevine u pravilu starije od njihova prvog spomena u izvorima, pa i onda kada se narućitelj gradnje izriekom hvali da ih je on podigao.¹⁷ Ova napomena ima dodatnu težinu u odnosu na naše područje, s obzirom na već spomenuti kronični nedostatak kasnoantićkih pisanih izvora koji se stoga nadopunjavaju, odnosno nadomještavaju podacima iz tradicije, osobito u pogledu crkvenih naslovníka. U tom je smislu znakovit primjer zadarske barokne crkve koja se u izvoru iz 10. stoljeća spominje kao Sv. Toma, u 16. stoljeću kao Sv. Silvestar, a još kasnije kao Sv. Krić.¹⁸ Arheoloćki provjerenoj ranokršćanskoj fazi te crkve pripisuje se prvospomenuta posveta, premda za odnosnim razdobljem kasni najmanje tri stoljeća. Slijedom takvog razmićljanja valja uzeti u obzir mogućnost da su sva tri naslovníka spomenute crkve dio njena ranokršćanskog nasljeđa, premda je tu činjenicu nemoguće dokazati bez novih argumenata. Rijeć je o tome da redosljed podataka iz srednjovjekovnih dokumenata znađe biti varljiv, što pokazuje primjer lokaliteta Bijaći kod Trogira. Ondje je rano-srednjovjekovna crkva Sv. Marte prigodom obnove u 12. stoljeću preimenošana u Sv. Ivana Krstitelja koji je, gotovo bez sumnje, prijaćnji naslovník na tome mjestu, jer ga treba povezati s krstionićkom namjenom prvobitnog ranokršćanskog zdanja.¹⁹ Bez obzira na redosljed pojavljivanja u izvorima, prije bih posumnjala u izvornu posvetu Sv. Marti, jer je prisutnost te sveteice u ranokršćanskom sadržaju i inaće općenito upitna.

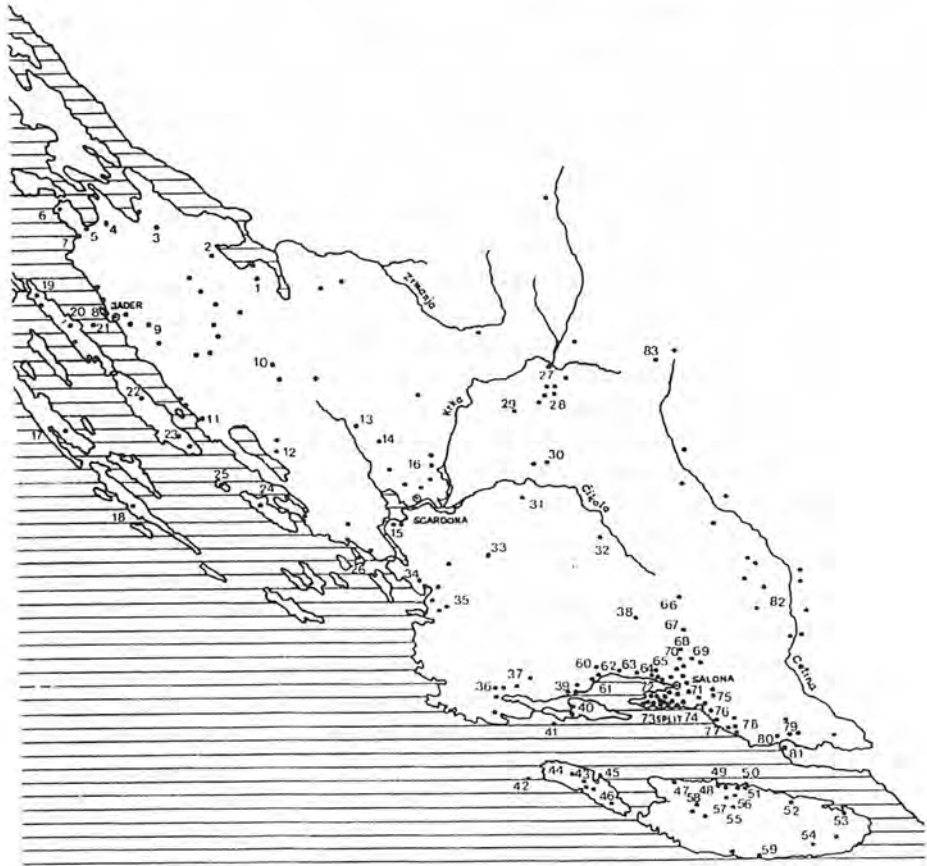
Svjesna mogućnosti pogrećke, u ovoj se raspravi ipak oslanjam na načelnu pretpostavku da su svi teorećski ranokršćanski naslovníci na kasnoantićkom lokalitetu uistinu takvi. Stoga istu metodu razmatranja i zaključivanja kao kod prije spomenute crkve Sv. Tome (Silvestra, Krića) primjenjujem i na srodne lokalitete na kojima se spominje veći broj naslovníka (usporedi crkvu Sv. Andrije, Ivana Evanđeliste i Bartolomeja u Splitu, te Sv. Šimuna i Stjepana u Zadrú).

¹⁶ DELEHAYE 1912, 344-345, *passim*; DELEHAYE 1930, 21-22, *passim*.

¹⁷ Ne odnosi se ta pojava samo na građevine, nego i na povijesna zbivanja općenito. Usp. BIANCHI 1879, 260; DELEHAYE 1930, 32; ŠIMUNOVIĆ 1985, 174; GOLDSTEIN 1992, 62.

¹⁸ PETRICIOLI 1966, 58-60.

¹⁹ OMAŠIĆ 1986, 92.

Karta: Popis ranokršćanskih lokaliteta na području između Zrmanje i Cetine. – Map of the early Christian sites on the territory between the rivers Zrmanja and Cetina.

1. Pridraga	14. Ždrapanj	27. Biskupija
2. Posedarje	15. Razori	28. Uzdolje
3. Radovin	16. Plastovo	29. Lukar
4. Vrsi	17. Telašćica (Dugi otok)	30. Tepljuh
5. Nin	18. Kornat	31. Cecela
6. Privlaka	19. Muline (Ugljan)	32. Kljake
7. Zaton	20. Preko (Ugljan)	33. Danilo Gornje
8. Puntamika	21. Ošljak	34. Grušine
9. Galovac	22. Nevidane (Pašman)	35. Grebaštica
10. Korlat	23. Tkon (Pašman)	36. Pećina sv. Jakova
11. Biograd	24. Sustipanac	37. Drid
12. Banjevci	25. Vrgada	38. Nisko
13. Bribir	26. Prvić Luka	39. Trogir

40. Okrug Gornji	55. Nerežišća (Brač)	70. Rižinice
41. Fumija	56. Dol (Brač)	71. Mravince
42. Stipanska	57. Škrip (Brač)	72. Vranjic
43. Grohote (Šolta)	58. Donji Humac (Brač)	73. Split
44. Donje Selo (Šolta)	59. Bol (Brač)	74. Stobreč
45. Nečujam (Šolta)	60. Bijaći	75. Gradčić
46. Gornje Selo (Šolta)	61. Kaštel Štafilic	76. Podstrana
47. Sutivan (Brač)	62. Kaštel Novi	77. Jesenice
48. Supetar (Brač)	63. Kaštel Kambelovac	78. Krug
49. Splitska (Brač)	64. Kaštel Gomilica	79. Gata
50. Postira (Brač)	65. Putalj	80. Priko
51. Lovrečina (Brač)	66. Muć	81. Omiš
52. Pučišća (Brač)	67. Konjsko	82. Brnaze
53. Povelja (Brač)	68. Klis	83. Kijevo
54. Smrčevik (Brač)	69. Rupotine	

Određivanje ranokršćanskih naslovnika u Dalmaciji prema izloženoj zamisli oslanja se na pouzdane ili veoma vjerojatne ranokršćanske lokalitete. Međutim, radi potpunijeg uvida u rasprostranjenost štovanja pojedinih svetica navode se i pretpostavljena, odnosno potencijalna ranokršćanska nalazišta. Budući da bi njihovo kataloško predstavljanje prekomjerno povećalo opseg ove rasprave, valja se zadovoljiti pukim nabrojanjem, uz napomenu da se podaci o tim lokalitetima mogu pronaći drugdje.²⁰ Pouzdani i veoma vjerojatni ranokršćanski lokaliteti, u katalogu svetaca svrstani u I. kategoriju, oni su na kojima je ranokršćanska arhitektura zasvjedočena materijalnim ostacima (zidovi, namještaj) ili pouzdanim pisanim izvorima. Pretpostavljena, odnosno potencijalna ranokršćanska nalazišta (II. kategorija) sadrže ostatke ranokršćanske materijalne kulture, isključujući arhitekturu i crkveni namještaj, ili pak čitav njihov arheološko-povijesni sklop upućuje na mogućnost ranokršćanskih nalaza. Treba, međutim, voditi računa o pojavi da na nekom pouzdanom ranokršćanskom nalazištu može biti sporan upravo naslovnik, u kojem slučaju je lokalitet u katalogu svetaca svrstan u drugu kategoriju. To se najčešće odnosi na nalazišta gdje ruševni ostaci ranokršćanske arhitekture bez kontinuiteta nisu očuvali toponomastički trag posvete, a novije su crkve podalje od arheoloških nalazišta, ali i na različite druge slučajeve (primjerice Otok kod Sinja, Jadrtovac, Vrpolje, Biograd — Sv. Marija ili Sv. Ivan).²¹

Inače, u smislu kategorizacije lokaliteta nezaobilazni su i granični primjeri, gdje je teže opredijeliti se s obzirom na to da ostaci arhitekture nisu praćeni pouzdanim pokazateljima o sakralnoj namjeni ili se ne može sa sigurnošću

²⁰ MIGOTTI 1990; MIGOTTI 1991.

²¹ Objašnjenja su u bilješkama uz popis lokaliteta u katalogu svetaca.

utvrditi da neki ranokršćanski ulomak potječe s mjesta gdje je zatečen, odnosno da je uopće riječ o dijelu ranokršćanskog namještaja. Tako, primjerice, glatku rombičnu ili ljuskastu prozorsku transenu smatram ranokršćanskim predmetom, oslanjajući se na činjenicu da se takvi primjerci susreću u ranokršćanskim sklopovima, a da su, s druge strane, srednjovjekovne transene u pravilu ukrašene odgovarajućim stilskim motivima.²² S obzirom na takvo opredjeljenje s kojim se vjerojatno neće složiti svaki istraživač, ranokršćanskim lokalitetima I. kategorije smatram, primjerice, crkvu Sv. Teodora u Okrugu Gornjem, Sv. Ivana u Telašćici, te Sv. Stošiju u Puntamici, pogotovo što i druge arheološko-povijesne okolnosti tih nalazišta upućuju na ranokršćanski sloj. Na temelju višegodišnjeg proučavanja sličnih lokaliteta dolazim do spoznaje da se naposljetku najčešće iskazuju kao ranokršćanski, pa se stoga u spomenutim spornim slučajevima u pravilu odlučujem za "optimistički" pristup, odnosno prepoznavanje ranokršćanskog sloja i ondje gdje nije sasvim očigledan.

KATALOG LOKALITETA

1. BANJEVCI

Jugoistočno od Biograda.

Ulomak ranokršćanskog namještaja u dovratniku zvonika romaničke grobljanske crkve Sv. Ivana Krstitelja.

Neobjavljeno.

2. BIJAĆI

Istočno od Trogira.

Ranokršćanska bazilika s krstionicom i srednjovjekovna crkva Sv.

Marte i Sv. Ivana Krstitelja na temeljima antičke građevine.

Literatura: BULIĆ 1904, 56 i d.; JELOVINA 1981, 244 i d.

3. BIOGRAD

Jugoistočno od Zadra. Ostaci ranokršćanske građevine u sklopu srednjovjekovne katedrale u središtu grada, u neposrednoj blizini suvremene župne crkve Sv. Anastazije.

Literatura: BUŠKARIOL 1988, 21 i d.

4. BISKUPIJA

Jugoistočno od Knina.

Predromanička bazilika Sv. Marije i Sv. Luke na lokalitetu Crkvina, sagrađena na antičkim ostacima, s ranokršćanskom presvođenom

²² NOLL 1954, 76, sl. 6; MIGOTTI 1991a, 295.

grobnom komorom pred zapadnim pročeljem i ulomcima ranokršćanskog namještaja.

Literatura: BULIĆ 1886, 52 i d.; S. GUNJAČA 1953, 9 i d.

5. BOL

Južna obala otoka Brača.

Ostaci kasnoantičke utvrde i ranokršćanske crkve pod temeljima srednjovjekovne bogomolje Sv. Ivana Krstitelja i Sv. Teodora.

Literatura: JAKŠIĆ 1985, 49 i d.; KOVAČIĆ 1987, 23 i d.

6. BRIBIR

Sjeverozapadno od Skradina.

Brojni ulomci ranokršćanskog namještaja, ali bez podataka o točnom mjestu nalaza, te sitnih predmeta s ranokršćanskom simbolikom. Ranokršćanska cela na mjestu šestorolisne predromaničke crkve, prema pretpostavci S. Gunjače posvećene Sv. Ivanu, i nove župne bogomolje Svetih Ane i Joakima. Antički nimfej i kasnoantička arhitektura na položaju Dol, u blizini srednjovjekovne franjevačke crkve Sv. Marije.

Literatura: AD, Dalmatinska zagora, Bribir, 37 B; SUIĆ 1968, 217 i d.; SUIĆ 1981, 337; KUNTIĆ-MAKVIĆ 1986, 42 i d.; BURIĆ 1987, 120; BRIBIR, 10 i d.

7. BRNAZE

Južno od Sinja.

Ulomci ranokršćanskog pluteja na lokalitetu Mijoljača (Sv. Mihovil) s antičkom, ranokršćanskom i srednjovjekovnom arhitekturom.

Literatura: S. GUNJAČA 1955, 85 i d.; JELIČIĆ 1984, 176 i d.

8. CECELA

Južno od Drniša.

Ostaci dviju sakralnih građevina, od kojih je barem jedna bila ranokršćanska, s obzirom na potkovastu apsidu i prozorsku transenu s motivom ljske.²³ Naziv lokaliteta upućuje na posvetu Sv. Ceciliji.

Literatura: MIGOTTI 1990, 52.

9. ČIOVO

Otočić pred Trogirom.

Na ranokršćanski sloj višekrat pregrađivane benediktinske crkvice²⁴

²³ Usp. bilj, 21.

²⁴ Moguće je, premda ne i nedvojbeno potvrđeno, da su već ranokršćanske benediktinske crkve bile posvećene utemeljitelju reda, Benediktu iz Nursije (480.-547.). Nema, međutim, sumnje da se benediktinski red proširio na istočnoj jadranskoj obali već u kasnoantičkom razdoblju. LUKMAN 1980, 240 i d.; RAPANIĆ 1971, 281; MIGOTTI 1990, 63; HALL 1991, 29-31.

- Sv. Andrije na zapadnom dijelu Čiova upozorava nadvratnik s motivom urezanih prepletenih lukova.
Literatura: ANDREIS 1977, 338; MIGOTTI 1990, 11.
10. DANILO GORNJE
Sjeveroistočno od Šibenika. Na lokalitetu Šematorij otkrivena je dvojna ranokršćanska crkva, podignuta na temeljima, odnosno u okviru antičke termalne arhitekture. Naziv naselja upućuje na posvetu Sv. Danijelu, koju nosi i obližnja suvremena grobljanska crkva.
Literatura: FABER — ZANINović 1963, 103 i d.; Z. GUNJAČA 1973, 17; CAMBI 1976, 248 i d.; RENDIĆ—MIOČEVIĆ 1979, 91.
11. DOL
Unutrašnjost otoka Brača.
Ranokršćanska bifora koja je poslužila kao podnožje oltara predromaničke crkvice Sv. Vida.
Literatura: DOMANČIĆ 1984, 35.
12. DONJE SELO
Unutrašnjost otoka Šolte.
Ostaci ranokršćanske građevine pod temeljima novije crkve Sv. Jelene.
Literatura: I. FISKović 1982, 166; OREB 1990, 65 i d.
13. DONJI HUMAC
Brežuljak na sjeverozapadnom dijelu Brača.
Ranokršćanski spolij u srednjovjekovnoj crkvi Sv. Ilije, podignutoj na prostoru antičke grobnice - mauzoleja.
Literatura: BULIĆ 1891, 119; VRSALović 1960, 76 i d.; I. FISKović 1982, 163.
14. DRID
Brdo zapadno od Trogira.
Ranokršćanski spolij u zidu izvorno srednjovjekovne crkve Gospe Snježne.
Literatura: JELIĆ 1913-1918, 234; ŠKOBALJ 1970, 343; MIGOTTI 1990, 6.
15. FUMIJA
Otočić pred Trogirom.
Ranokršćanski samostanski sklop s crkvicom Sv. Eufemije.
Literatura: BABIĆ 1978, 123; I. FISKović 1980, 253; I. FISKović 1981, 108.

16. GALOVAC

Istočno od Zadra.

Ranokršćanska crkva Sv. Bartolomeja s kontinuitetom do novijeg razdoblja. Posveta je dokučena na temelju jednog srednjovjekovnog dokumenta.

Literatura: BELOŠEVIĆ 1993, 121-142.

17. GATA

Sjeveroistočno od Omiša.

Centralna ranokršćanska građevina pod temeljima srednjovjekovne i novije župne crkve Sv. Ciprijana.

Literatura: JELIČIĆ 1985, 5 i d.; JELIČIĆ RADONIĆ 1990, 5 i d.; JELIČIĆ RADONIĆ i sur. 1994.

18. GORNJE SELO

Unutrašnjost otoka Šolte.

Ostaci ranokršćanskog crkvenog namještaja u baroknoj crkvi Sv. Marije (Stomorija)²⁵ podignutoj na mjestu srednjovjekovnog benediktinskog samostana.

Literatura: RUBIĆ 1932, 330 i d.; OREB 1990, 56 i d.; MARASOVIĆ 1990, 149 i d.

19. GRADČIĆ

Brežuljak poviše Žrnovnice jugoistočno od Splita.

Ranokršćanski ulomak u zidu srednjovjekovne crkvice Sv. Mihovila, podignute nad ostacima antičke građevine.

Literatura: RUTAR 1888, 183; BOŽANIĆ-BEZIĆ 1966, 253.

20. GREBAŠTICA

Jugoistočno od Šibenika.

Ostaci antičke arhitekture i groblja na lokalitetu Samostan Sv. Lucije. Izvorno srednjovjekovne crkve Sv. Petra i Sv. Marije na groblju, sagrađene poput ranokršćanskih gemina. U blizini je ukopan sarkofag, a odatle potječe i ulomak ranokršćanskog pluteja s motivom ljuske.²⁶

Literatura: STOŠIĆ 1941, 249 i d.; Ž. GUNJAČA 1973, 17; MENĐUŠIĆ 1985, 17 i d.; J. ZANINOVIĆ 1992, 56 i d.

²⁵ Sufiksni hagiomorfní toponimi (Stomorica, Supetar, Sutivan, Sumartin, Sumaksim, Sutorija, Sudujam, Sutomija i sl.) u pravilu se smatraju nasljedem predslavenskog romanskog kršćanstva, čime posredno upućuju na ranokršćanski sloj lokaliteta na kojima se pojavljuju. ŠIMUNOVIĆ 1985, 162 i d.; PUTANEC 1963, 137-175.

²⁶ Usp. bilj. 21.

21. GROHOTE

Unutrašnjost otoka Šolte.

Ranokršćanska bogomolja na rimskom i ranokršćanskom groblju, pod temeljima suvremene župne crkve Sv. Stjepana.

Literatura: BULIĆ 1920, 105 i d.; I. FISKOVIĆ 1982, 166 i d.; OREB 1983, 5 i d.

22. GRUŠINE

Jugoistočno od Šibenika.

Ostaci ranokršćanske građevine pod temeljima srednjovjekovne crkve Sv. Lovre posvećene, prema natpisu na pleternom ulomku, i Svetima Kuzmi i Damjanu.

Literatura: STOŠIĆ 1941, 47 i d.; Z. GUNJAČA 1976, 43.

23. JESENICE — SUSTJEPAN

Jugoistočno od Splita.

Ostaci ranokršćanske bogomolje pod temeljima dvostruke grobljanske crkvice Sv. Stjepana i Sv. Antuna Opata.

Literatura: ŠKOBALJ 1970, 13 i d.; CAMBI 1976, 260.

24. JESENICE — SUMPETAR

Ostaci ranokršćanske bazilike i romaničke crkvice Sv. Petra, danas pod zemljom.

Literatura: BULIĆ 1919, 101 i d.; CAMBI 1976, 260.

25. KAŠTEL GOMILICA

Između Trogira i Splita.

Ostaci ranokršćanske građevine, okružene sarkofazima, pod temeljima romaničke crkve Svetih Kuzme i Damjana.

Literatura: KARAMAN 1930, 205 i d.; OSTOJIĆ 1964, 366 i d.; MIGNOTTI 1990, 14.

26. KAŠTEL KAMBELOVAC

Između Trogira i Splita.

Ranokršćanski natpis u podu srednjovjekovne crkvice Sv. Mihovila.

Literatura: OMAŠIĆ 1986, 39-40; BABIĆ 1984, 81.

27. KAŠTEL NOVI

Između Trogira i Splita.

Ranokršćanski ulomak u crkvi Sv. Marije u polju iznad naselja na lokalitetu Špiljan (Stomorija).

Literatura: CAMBI 1977, 90; BABIĆ 1984, 59.

28. KAŠTEL ŠTAFILIĆ

Između Trogira i Splita.

Ranokršćanski sarkofag u blizini, te spolij s motivom ranokršćanskog križa u apside nove župne crkve Sv. Marije.

Literatura: I. FISKOVIĆ 1981, 114; BABIĆ 1984, 59.

29. KIJEVO

Sjeverozapadno od Sinja.

Ostaci ranokršćanske građevine pod temeljima novije crkve Sv. Mihovila.

Literatura: JELIČIĆ 1984, 169.

30. KLIS

Sjeveroistočno od Splita.

Mnogobrojni antički nalazi u okviru kasnoantičkog utvrđenja. Ranokršćanski natpis u župnoj crkvi Sv. Marije, te ulomak sarkofaga u podu grobljanske kapele Sv. Katarine podno tvrđave.

Literatura: MIGOTTI 1990, 30.

31. KLJAKE

Sjeveroistočno od Drniša.

Ostaci ranosrednjovjekovne bogomolje uz grobnu crkvu Sv. Ilije, gdje su zatečeni ranokršćanski kapiteli i plutej.

Literatura: MIGOTTI 1990, 52.

32. KONJSKO

Sjeverno od Splita.

Ranokršćanski kapiteli u staroj župnoj crkvi Sv. Mihovila.

Literatura: DEMORI-STANIČIĆ 1989, 192.

33. KORLAT

Sjeverozapadno od Benkovca.

Ranokršćanska crkva na lokalitetu Sveta Nedjelja. U izvorima se spominje i crkva Velike Gospe sa srednjovjekovnim spolijima i rimskim ostacima u blizini.

Literatura: AD Dalmacija, Korlat, 157 B; FS III, 123, sl. 140; JURIŠIĆ 1979, 43; JAKŠIĆ 1985a, 340 i d.

34. KORNAT

Ranokršćanska crkva u podnožju kasnoantičke utvrde Toreta. Na njenim ruševinama podignuta je srednjovjekovna crkva Sv. Marije.

Literatura: IVEKOVIĆ 1928, 276 i d.; PETRICIOLI 1970, 717 i d.

35. KRUG
Jugoistočno od Splita.
Ranokršćanski pilastar u predromaničkoj crkvi Sv. Maksima.
Literatura: BULIĆ 1915, 13; ŠKOBALJ 1970, 103 i d.; MIGOTTI 1990, 45.
36. LOVREČINA
Sjeverna obala Brača.
Ranokršćanska crkva sa srednjovjekovnim kontinuitetom, posvećena Sv. Lovri.
Literatura: BULIĆ 1909, 37 i d.; I. FISKOVIĆ 1982, 164 i d.
37. LUKAR
Sjeverno od Drniša.
Ranokršćanski ulomci u baroknoj crkvi Gospe Čatrnjanske.
Literatura: JURIŠIĆ 1979, 129; LUNIĆ 1989, 36 i d.
38. MRAVINCE
Sjeveroistočno od Splita.
Mnogobrojni rimski spoliji i ulomak ranokršćanskog sarkofaga u grobnoj kapeli Sv. Ivana Krstitelja. Nalazi sitnih predmeta s kršćanskom simbolikom. Južnije od naselja u srednjovjekovnim se dokumentima spominje crkva Sv. Ivana i Sv. Tekle na lokalitetu Sutikva.
Literatura: MIGOTTI 1990, 43.
39. MUĆ
Sjeverno od Splita.
Kasnoantička izvorna, ili pak preuređena sakralna građevina pod temeljima srednjovjekovne župne i grobljanske crkve Sv. Petra i Sv. Marije. Ranokršćanski hagiomorfni toponim Dobreč (Lovreč, Stobreč — prema Sv. Lovri) u podnožju kasnoantičkog utvrđenja.
Literatura: ZEKAN 1980, 133 i d.; MIGOTTI 1990, 47-48.
40. MULINE
Sjeverozapadni dio otoka Ugljana.
Veći ranokršćanski kompleks, sastavljen od bazilike, memorije i mauzoleja, na lokalitetu Stivan (Sv. Ivan Krstitelj).
Literatura: SUIĆ 1960, 230 i d.; VEŽIĆ 1987, 169-171.
41. NEČUJAM
Sjeverna obala Šolte, nasuprot Splitu.
Ruševine kasnoantičkog samostanskog sklopa s crkvom Sv. Petra u uvali Supetar.
Literatura: OREB 1990, 56; MARASOVIĆ 1990, 154.

42. NEREŽIŠĆA — SV. TEODOR
Unutrašnjost otoka Brača.
Predromanička crkvića Sv. Teodora, izvorno ranokršćansko zdanje.
Literatura: DOMANČIĆ 1960, 146; I. FISKOVIĆ 1981, 121; I. FISKOVIĆ 1982, 181.
43. NEREŽIŠĆA — SV. ANDRIJA
Rimski i ranokršćanski ostaci u okolici srednjovjekovne crkvice Sv. Jadre (Andrije) u polju sjeverno od naselja.
Literatura: DOMANČIĆ 1960, 138; I. FISKOVIĆ 1982, 165.
44. NEREŽIŠĆA — SV. JURAJ
Ranokršćanski spolij u predromaničkoj crkvići Sv. Jurja na brdu sjeverno od naselja.
Literatura: DOMANČIĆ 1960, 121 i d.; I. FISKOVIĆ 1981, 124.
45. NEVIĐANE
Sjeverna obala otoka Pašmana.
Ostaci ranokršćanske građevine pod temeljima suvremene grobne crkve Sv. Mihovila.²⁷
Literatura: BIANCHI 1879, 122; RADIĆ 1901, 84 i d.; VEŽIĆ 1987, 174.
46. NIN — ŽUPNA CRKVA
Dvostruka ranokršćanska građevina pod temeljima suvremene župne crkve i srednjovjekovne katedrale, posvećene Svetima Anselmu, Ambroziju i Marceli.
Literatura: BIANCHI 1879, 244 i d.; VEŽIĆ 1986, 201 i d.
47. NIN — SV. MARIJA
Ranokršćanska bazilika u blizini luke, izvorno posvećena Mariji, a nakon utemeljenja samostana u srednjem vijeku, i Sv. Marceli.²⁸
Literatura: BIANCHI 1879, 256 i d.; SUIĆ 1981, 336; AD Sjeverna Dalmacija, Nin, 26 B; SZR 297.

²⁷ RADIĆ 1901, govori o crkvi Sv. Mihovila, koja se u novijim radovima navodi pogrešno kao Sv. Martin. Naime, na drugome mjestu u selu ostaci su neistražene crkve Sv. Martina. NEDVED 1990, 229.

²⁸ S obzirom na to da se Sv. Marcela pojavljuje i pod nazivom Marija Nerga, postoji mogućnost da je crkva od samoga početka bila posvećena upravo toj svetici. Ni činjenica da su utemeljenje samostana i prijenos relikvija Sv. Marcele zabilježeni tek u srednjem vijeku ne obezvrjeđuje pretpostavku o njihovu kasnoantičkom podrijetlu. Usp. bilj. 16.

48. NISKO

Trogirska zagora.

Djelomice istražena ranokršćanska bazilika u neposrednoj blizini grobljanske crkve Sv. Ivana.

Literatura: MIGOTTI 1990, 48.

49. OGRADE SV. LUKE

Sjeverni dio Brača, u blizini Supetra.

Ranokršćanski spoliji u predromaničkoj crkvi Sv. Luke.

Literatura: I. FISKOVIĆ 1981, 121.

50. OKRUG GORNJI

Zapadna obala otočica Čiova pred Trogirom.

Ranokršćanska transena u obliku rombično isprepletenih traka u prozoru grobljanske kapele kraj crkve Sv. Teodora.²⁹

Literatura: BURIC 1982, 149; BABIĆ 1984, 59.

51. OMIŠ

Jugoistočno od Splita, uz obalu.

Sarkofazi, kasnoantičke presvođene grobnice i ranokršćanski ulomci na groblju s crkvom Sv. Marije, koja se odlikuje ranokršćanskom morfologijom.

Literatura: BULIĆ 1908, 10; BULIĆ 1920a, 10 i d.; JELIČIĆ 1984, 177.

52. OŠLJAK

Otočić nasuprot Zadru.

Predromanička crkva Sv. Marije, uklopljena u zidove ranokršćanske građevine.

Literatura: VEŽIĆ 1987, 171; SZR 298.

53. PEĆINA SV. JAKOVA

Sjeverozapadno od Trogira.

Prastaro pećinsko kultno i hodočasničko mjesto, preuređeno u ranokršćansku bogomolju, posvećenu apostolima Filipu i Jakovu.

Literatura: JELIĆ 1913-1918, 235; MIGOTTI 1990, 6-7.

54. PLASTOVO

Sjeverno od Skradina.

Ostaci ranokršćanske građevine u blizini grobljanske crkvice Sv. Nikole.

Literatura: S. GUNJAČA 1952, 225; MENĐUŠIĆ 1985, 18; LEJ 2, 1987, 596.

²⁹ Usp. bilj. 21.

55. PODSTRANA

Primorska Poljica, jugoistočno od Splita.

Kasnoantički nalazi u okolici, te ulomak ranokršćanskog sarkofaga u pločniku grobljanske crkve Sv. Martina.

Literatura: BULIĆ 1907, 142. i d.; ŠKOBALJ 1970, 47 i d.; M. ZANINOVIĆ 1987, 11 i d.

56. POSEDARJE

Sjeverozapadna obala Novigradskog mora, sjeveroistočno od Zadra.

Jedan ranokršćanski ulomak u zidu, a drugi pronađen u neposrednoj blizini srednjovjekovne crkve Velike Gospe.

Literatura: UGLEŠIĆ 1993, 151-154.

57. POSTIRA

Sjeverna obala Brača.

Ostaci ranokršćanske bazilike u blizini župne crkve Sv. Ivana Krstitelja. Stara tradicija štovanja Bogorodice.

Literatura: JUTRONIĆ 1955, 367; MARIN 1977, 155 i d.; KOVAČIĆ 1990, 184.

58. POVLJA

Jugoistočna obala Brača.

Ostaci ranokršćanske bazilike Sv. Ivana Krstitelja.

Literatura: I. FISKOVIĆ 1982, 164 i d.

59. PREKO

Sjeverna obala otoka Ugljana.

Ranokršćanski spolij u zidu barokne crkve Gospe od Rozarija na groblju, te ranokršćanski sarkofag uz nju. Pretpostavka o poistovjećivanju s ranokršćanskom crkvom Sv. Andrije, poznatom iz srednjovjekovnih izvora (Jakšić). Ostaci antičke arhitekture i predaja o crkvi Sv. Marcele na položaju Građina.

Literatura: JAKŠIĆ 1989, 99 i d.

60. PRIDRAGA — SV. MARTIN

Južno od Novigrada.

Restaurirana i rekonstruirana ranokršćanska crkva Sv. Martina.

Literatura: S. GUNJAČA 1963, 21 i d.; CAMBI 1984, 45 i d.

61. PRIDRAGA — SV. MIHOVIL

Ranokršćanski ulomci u predromaničkoj šestorolisnoj crkvi Sv. Mihovila, gdje su se štovali i Sveti Kuzma i Damjan.

Literatura: S. GUNJAČA 1949, 291; S. GUNJAČA 1963, 28 i d.

62. PRIKO

Blizu Omiša.

Ranokršćanski spolij u predromaničkoj crkvi Sv. Petra.

Literatura: BULIĆ — KARAMAN 1923, 10 i d.; DYGGVE 1940, 52 i d.; JELIČIĆ 1984, 177.

63. PRIVLAKA

Zapadno od Nina.

Ranokršćanski ulomci na mjestu danas iščezle crkve Sv. Barbare. Antički klesanci i ulomak pletera na mjestu također nestale crkve u uvali Supetar.

Literatura: BIANCHI 1879, 180; BRUSIĆ 1973, 433 i d.

64. PRVIĆ LUKA

Otočić Prvić sjeverozapadno od Šibenika.

Ranokršćanski ulomci u dvjema različitim crkvama, posvećenima Mariji.

Literatura: STOŠIĆ 1941, 157 i d.; LEJ 2, 1987, 648.

65. PUČIŠĆA

Sjeverna obala Brača.

Veoma vjerojatna pretpostavka I. Fiskovića o ranokršćanskom sloju srednjovjekovne samostanske crkve Sv. Stjepana na groblju u uvali Stipanska.

Literatura: I. FISKOVIĆ 1982, 165.

66. PUNTAMIKA

Sjeverozapadno od Zadra.

Ulomak ranokršćanske prozorske transene³⁰ u crkvi Sv. Stošije (Anastazija) i Sv. Klementa, uređenoj u cisterni antičkog stambeno-gospodarstvenog zdanja, u okviru vjerojatno kasnoantičke utvrde.

Literatura: BIANCHI 1879, 170 i d.; SUIĆ — PETRICIOLI 1955, 7 i d.; Z. GUNJAČA 1986, 128.

67. PUTALJ

Iznad Kaštel Sućurca.

Ostaci ranokršćanske građevine pod temeljima predromaničke crkve Sv. Jurja.

Literatura: PITEŠA i ostali 1992, 101 i d.

³⁰ Usp. bilj. 21.

68. RADOVIN

Sjeveroistočno od Zadra.

Ranokršćanski ulomak u blizini novije crkve Sv. Petra na groblju. Ranokršćanski hagiomorfni toponim Sutmikulje Selo (prema Sv. Mihovilu).

Literatura: GUŠIĆ 1971, 145; BELOŠEVIĆ 1987, 144.

69. RAZORI

Sjeverno od Šibenika.

Ranokršćanski ulomak u srednjovjekovnoj crkvi Sv. Vida.

Neobjavljeno.³¹

70. RIŽINICE

Sjeveroistočno od Splita.

Ranokršćanski, vjerojatno samostanski sklop s crkvom Sv. Petra, uređen u prijašnjoj antičkoj građevini.

Literatura: MIGOTTI 1990, 29.

71. RUPOTINE

U blizini Klisa.

Ranokršćanski, vjerojatno samostanski sklop na lokalitetu Crkvine ("Crkva Sv. Ilije").

Literatura: MIGOTTI 1990, 29.

72. SALONA — ORATORIJ SV. VINCENCIJA

Solin, zapadno od Splita.

Epigrafički zasvjedočena posveta jedne kapele u sklopu biskupskog središta hispanijskom svecu Vincenciju (*Vincentius*).

Literatura: BULIĆ 1906, 246 i .

73. SALONA — BISKUPSKO SREDIŠTE

Sjeverna od dvije usporedne bazilike biskupskog središta bila je epigrafičkim, odnosno literarnim izvorima zasvjedočeno, posvećena Kristu i Mariji. Pretpostavka o posveti južne križne bazilike Sv. Dujmu ne može se dokumentirati.

Literatura: FS II, 49; MIGOTTI 1988, 152.

74. SALONA — MARUSINAC

Ranokršćansko groblje. Na mjestu pokopa i prvobitnog kulta saloni-tanskog mučenika Anastazija epigrafički je zasvjedočeno štovanje Sv. Ivana Evanđelista i Sv. Jakova.

Literatura: BULIĆ 1912, 38.

³¹ Informacija pok. kolege Z. Gunjače.

75. SALONA — SVETI PETAR I MOJSIJE
Ranokršćanska grobna bazilika pod temeljima predromaničke crkve Svetih Petra i Mojsija na tzv. istočnom cemeteriju D (prema Dyggveu), u blizini rječice Jadro.
Literatura: DYGGVE 1951, 80; KATIĆ 1971, 79 i d.
76. SALONA — SV. NIKOLA
Ranokršćanska cemeterijalna građevina u okviru antičkog, ranokršćanskog i srednjovjekovnog groblja u neposrednoj blizini srednjovjekovne crkvice Svetih Nikole i Nevine dječice, nedaleko od amfiteatra.
Literatura: KATIĆ 1963, 144 i .; KATIĆ 1971, 87 i d.
77. SMRČEVIK
Jugoistočni dio Brača.
Ranokršćanski spolij u funkciji podnožja oltara predromaničke crkve Svetih Kuzme i Damjana.
Literatura: DOMANČIĆ 1960, 126; I. FSKOVIĆ 1981, 124.
78. SOLIN — OTOK
Jugoistočno predgrađe antičke Salone.
Mnogobrojni rimski i ranokršćanski ostaci, te kasnoantički ukopi pod temeljima i u neposrednoj okolini ranosrednjovjekovnih crkava Sv. Stjepana i Sv. Marije.
Literatura: BULIĆ 1984, 569-618; RAPANIĆ — JELOVINA 1977, 107 i d.
79. SPLISKA
Sjeverna obala Brača.
Ostaci ranokršćanske crkvice Sv. Andrije.
Literatura: I. FSKOVIĆ 1982, 165 i d.
80. SPLIT — DIOKLECIJANOVA PALAČA (KATEDRALA)
Cjelokupne arheološko-povijesne okolnosti Dioklecijanovog mauzoleja, splitske srednjovjekovne katedrale, posvećene Mariji, salonitanskim mučenicima Dujmu i Anastaziju, te Svetima Kuzmi i Damjanu, upućuju na kristijaniziranje tog prostora već u kasnoantičkom razdoblju. U kripti se štovala Sv. Lucija.
Literatura: RAPANIĆ 1971, 273-274; MIGOTTI 1988, 151-153; C. FSKOVIĆ 1991, 422.
81. SPLIT - DIOKLECIJANOVA PALAČA (KRSTIONICA)
Rimski hram, vjerojatno posvećen Jupiteru, postaje ranokršćanska krstionica Sv. Ivana Krstitelja, dok je kriptu posvećena Sv. Tomi.
Literatura: MIGOTTI 1990, 31.

82. SPLIT — DIOKLECIJANOVA PALAČA (SV. TEODOR)
Ranokršćanski elementi u srednjovjekovnoj crkvi Sv. Teodora i Sv. Marije, preuređenoj u stražarskom prostoru nad zapadnim vratima Palače.
Literatura: MIGOTTI 1990, 32.
83. SPLIT — DIOKLECIJANOVA PALAČA (SV. MARTIN)
Ranokršćanski spoliji u crkvi uređenoj u prostoru nad sjevernim vratima Palače, posvećenoj Svetima Martinu, Bogorodici i papi Grguru.
Literatura: MIGOTTI 1990, 32; RAPANIĆ 1971, 286-282.
84. SPLIT — OBALA (SV. MIHOVIL)
Ranokršćanski ulomci u srednjovjekovnoj, izvorno najvjerojatnije ranokršćanskoj crkvi Sv. Mihovila na obali.
Literatura: MARASOVIĆ — ZEKAN 1982, 11 i d.
85. SPLIT — OBALA (SV. FELIKS)
Ranokršćanski ulomci u srednjovjekovnoj franjevačkoj crkvi, prvobitno posvećenoj epetijskom mučeniku Feliksu.
Literatura: MIGOTTI 1990, 33; CAMBI 1990, 64-65.
86. SPLIT — ŠPINUT
Ostaci ranokršćanske bogomolje pod temeljima romaničke crkvice Sv. Marije.
Literatura: OREB 1979, 145 i d.
87. SPLIT — LOVRET
Sklop dviju ranokršćanskih građevina memorijalno-grobne naravi na položaju "*ad basilicas pictas*", najvjerojatnije posvećenih Sv. Andriji i Sv. Ivanu Evanđelistu, te Sv. Bartolomeju, o čemu svjedoče srednjovjekovni izvori.³²
Literatura: MARASOVIĆ 1984, 255 i d.; BUŠKARIOL 1992, 289 i d.
88. SPLIT — POLJUD
Ranokršćanski ulomci i ostaci antičke građevine pod temeljima srednjovjekovne crkvice Sv. Trojice, u kojoj je epigrafički zasjeđeno i štovanje arkandela Mihovila.
Literatura: MARASOVIĆ — OREB 1977, 105 i d.; RAPANIĆ 1980, 196.

³² Prema arhivskim istraživanjima F. Buškariola, posveta Sv. Bartolomeju uspostavljena je na tome lokalitetu tek u srednjem vijeku. O poteškoćama kod vrednovanja takvih lokaliteta, odnosno posveta tamošnjih crkava, usp. tekst uz bilj. 14 i 15.

89. SPLIT — SUSTJEPAN

Srednjovjekovna benediktinska crkva Sv. Stjepana, izvorno najvjerojatnije ranokršćansko zdanje.

Literatura: MARASOVIĆ — VRŠALOVIĆ 1971, 175 i d.; CAMBI 1976, 260 i d.

90. SPLIT — GRAD

Neposredno izvan sjevernog zida Dioklecijanove palače zatečeni su ostaci antičke arhitekture i ranokršćanski ulomci na prostoru srednjovjekovnog benediktinskog samostana s crkvom Sv. Eufemije, u kojoj se, prema srednjovjekovnim izvorima, štovao i Sv. Dujam.

Literatura: C. FISKOVIĆ 1948, 201 i d.; OSTOJIĆ 1964, 354 i d.

91. SPLIT — SUĆIDAR

Ranokršćanski ulomci u srednjovjekovnoj, izvorno najvjerojatnije ranokršćanskoj crkvi Sv. Izidora.

Literatura: BULIĆ 1920b, 196 i d.; MARASOVIĆ — OREB 1977, 96.

92. SPLIT — MANUŠ

Ranokršćanski ostaci u baroknoj crkvi Sv. Dominika, sagrađenoj na temeljima starije građevine, posvećene Sv. Katarini.

Literatura: OREB 1990a, 196 i d.

93. SPLIT — MEJE

Ranokršćanski ulomak na mjestu gdje je stajala crkva Sv. Bazilija.

Literatura: C. FISKOVIĆ 1979, 15 i d.

94. SPLIT — KAŠLJUN

Ranokršćanski nadvratnik na mjestu srednjovjekovne crkvice Sv. Mihovila, sagrađene unutar kasnoantičkog utvrđenja.

Literatura: MIGOTTI 1990, 34.

95. SPLIT — VAROŠ

Ranokršćanski ulomci u romaničkoj crkvi Sv. Nikole.

Literatura: BUŠKARIOL 1985, 24.

96. STIPANSKA

Otočić jugoistočno od Šolte.

Ranokršćanski samostanski sklop s crkvom Sv. Stjepana.

Literatura: MARASOVIĆ 1969, 151 i d.; CAMBI 1976, 266.

97. STOBREČ

Jugoistočno od Splita, rimski *Epetium*.

Predromanička crkva Sv. Marije i Sv. Lovre, uređena u apsidi

- ranokršćanske bazilike.
Literatura: CAMBI 1974a.
98. SUPETAR
Sjeverozapadna obala Brača.
Ostaci ranokršćanske bazilike pod temeljima župne crkve Sv. Petra.
Literatura: JELIČIĆ 1979, 4; I. FISKOVIĆ 1982, 165.
99. SUPETAR — GROBLJE
Ranokršćanski sarkofazi uz grobljansku crkvu Sv. Nikole, te ostaci kasnoantičke arhitekture u neposrednoj blizini groblja.
Literatura: MIGOTTI 1990, 37.
100. SUSTIPANAC
Otočić sjeverno od Vodica.
Ostaci arhitekture i ranokršćanskog namještaja na lokalitetu Sustjepan.
Literatura: STOŠIĆ 1941, 148 i d.; MILOSEVIĆ 1992, 53 i d.
101. SUTIVAN
Sjeverozapadni dio Brača.
Ostaci ranokršćanske bogomolje pod temeljima crkve Sv. Ivana Krstitelja.
Literatura: CAMBI 1976, 259; I. FISKOVIĆ 1982, 8 i d.
102. ŠKRIP
Sjeverna unutrašnjost Brača.
Ranokršćanski sarkofazi i ostaci kasnoantičke arhitekture u neposrednoj blizini srednjovjekovne crkve Sv. Duha na groblju.
Literatura: I. FISKOVIĆ 1981, 115 i d.; ĐURAŠIN 1992, 251 i d.
103. TELAŠĆICA
Jugoistočni dio Dugog otoka.
Srednjovjekovna crkva na lokalitetu ranokršćanskog hagiomorfno-
toponima (Stivanje polje), podignuta nad ostacima antičke arhitekture.
Sarkofagi i ostaci ranokršćanske transene u obliku ljsuke.
Literatura: PETRICIOLI 1987, 93 i d.
104. TEPLJUH
Sjeverno od Drniša.
Ranokršćanska bogomolja s memorijom u blizini grobljanske crkve Sv. Petra.
Literatura: CAMBI 1978, 147 i d.; CAMBI 1984, 45 i d.
105. TKON
Istočni dio Pašmana.
Ranokršćanski ulomci i ostaci kasnoantičkih zidova u sklopu srednjo-

vjekovnog benediktinskog samostana Svetih Kuzme i Damjana na brežuljku Čokovac.

Literatura: ALAČEVIĆ 1888, 139 i d.; VEŽIĆ 1987, 174.

106. TROGIR — SV. IVAN KRSTITELJ

Ostaci ranokršćanskog zdanja pod temeljima romaničke benediktinske crkve Sv. Ivana Krstitelja.

Literatura: KOVAČIĆ 1989, 92.

107. TROGIR — SV. BARBARA

Ranokršćanski spolij u srednjovjekovnoj, izvorno vjerojatno ranokršćanskoj bazilici Sv. Barbare (prije: Sv. Martin).

Literatura: MIGOTTI 1990, 9-10.

108. TROGIR — KATEDRALA

Ranokršćanski sarkofazi, a vjerojatno i ostaci istovremene crkve pod temeljima romaničke katedrale Sv. Ivana Trogirskog (prije: Sv. Lovre).

Literatura: CAMBI 1976, 252; BABIĆ 1985, 44 i d.

109. TROGIR — SV. MARIJA

Ranokršćanski spolij u srednjovjekovnoj šestorolisnoj crkvi Sv. Marije od Plokate, podignutoj na mjestu starijeg zdanja.

Literatura: MARASOVIĆ 1963, 83 i d.; BABIĆ 1985a, 26.

110. UZDOLJE

Južno od Knina.

Srednjovjekovna crkva Sv. Ivana (Sv. Luke)³³ izrazito ranokršćanske morfologije. Sarkofag među ruševinama.

Literatura: MIGOTTI 1990, 53.

111. VRANJIC

Poluotočić sjeverno od Splita.

Ranokršćanska bazilika i groblje na lokalitetu Crkvina.³⁴ Epigrafički zasvjedočena posjeta Sv. Petru.

Literatura: BULIĆ 1926, 11 i d.; DYGGVE 1951, 80.

112. VRGADA

Otočić nasuprot Vranskog jezera.

Ranokršćanski spolij u romaničkoj crkvi Sv. Andrije na zapadnom dijelu otoka. Stara župna crkva Sv. Trojstva na položaju Sudujam (Sv.

³³ Usp. bilj. 27.

³⁴ Taj je lokalitet DYGGVE 1951, 80 svrstao među salonitanska groblja, ali je on topografski bliži rimskoj naseobini na mjestu današnjeg Vranjica.

- Dujam)³⁵ u naselju Vrgada.
Literatura: BIANCHI 1879, 137 i d.; DOMIJAN 1983, 123 i d.
113. VRSI
Sjeveroistočno od Nina.
Ostaci ranokršćanskog namještaja, a vjerojatno i arhitekture, pod temeljima romaničke crkvice Sv. Jakova.
Literatura: BATOVIĆ 1973, 280 i d.; BATOVIĆ 1981, 85 i d.
114. ZADAR — KATEDRALA
Ranokršćanska bazilika na mjestu srednjovjekovne katedrale Sv. Petra i Sv. Stošije (Anastazije).
Literatura: BIANCHI 1877, 89 i d.; VEŽIĆ 1987, 161 i d.
115. ZADAR — SV. ANDRIJA I SV. PETAR
Ranokršćanska crkva Sv. Andrije s istočnim produžetkom, koji se tumači kao srednjovjekovna prigradnja, posvećena Sv. Petru.
Literatura: PETRICIOLI — VUCENOVIĆ 1970, 177 i d.
116. ZADAR — SV. STJEPAN
Ranokršćanska crkva Sv. Stjepana, u srednjem vijeku posvećena Sv. Šimunu Bogoprincu.
Literatura: BIANCHI 1877, 334 i d.; VEŽIĆ 1989, 323 i d.
117. ZADAR — SV. TOMA
Ranokršćanska crkva Sv. Tome, posvećena još Sv. Silvestru i Sv. Križu.
Literatura: BIANCHI 1877, 428 i d.; PETRICIOLI — VEŽIĆ 1975, 101 i d.; VEŽIĆ 1987, 166.
118. ZADAR — SV. IVAN KRSTITELJ
Ranokršćanska građevina pod temeljima srednjovjekovne crkve Sv. Ivana Krstitelja u predgrađu Relja.
Literatura: VEŽIĆ 1987, 171.
119. ZADAR — SV. MARIJA VELIKA
Ostaci ranokršćanskog namještaja i mozaika u djelomice srušenoj, izvorno najvjerojatnije ranokršćanskoj bazilici Sv. Marije Velike (Bianchi, Gerber, Vežić).
Literatura: BIANCHI 1877, 390 i d.; VEŽIĆ 1975, 119 i d.; VEŽIĆ 1990, 248.

³⁵ Usp. bilj. 23.

120. ZADAR — SV. KRŠEVAN

Ranokršćanska nadgrobna ploča u romaničkoj bazilici Sv. Krševana. Predaja o celi redovnika Sv. Antuna Opata i pretpostavka o ranokršćanskom sloju crkve (Gerber, Iveković).

Literatura: BIANCHI 1877, 296 i d.; IVEKOVIĆ 1931; SUIĆ 1958, 25 i d.

121. ZADAR — SV. MARIJA MALA

Ranokršćanski ulomci i sitni nalazi, a vjerojatno i ostaci odgovarajuće sakralne arhitekture, u srednjovjekovnom benediktinskom samostanu s crkvom Sv. Marije.

Literatura: BIANCHI 1877, 314 i d.; MILETIĆ — ŠTRKALJ 1977, 117 i d.

122. ZADAR - SVETI HADRIJAN I NATALIJA

Ranokršćanski ulomci i natpisi Svetima Hadrijanu i Nataliji, te starozavjetnim osobama (*Ananias, Azarias*) u izvorno najvjerojatnije ranokršćanskoj crkvi u blizini istočnih gradskih vrata.

Literatura: BERSA 1910, 206 i d.; PETRICIOLI 1962, 258.

123. ZADAR — SV. NEDJELJA

Ranokršćanski ulomak u iščezloj crkvi Sv. Nedjelje (Sv. Ivana Krstitelja).

Literatura: BIANCHI 1877, 43 i d.; PETRICIOLI 1960, 176; PETRICIOLI 1968, 255 i d.

124. ZATON

Južno od Nina.

Ostaci ranokršćanske crkve Sv. Andrije.

Literatura: VEŽIĆ 1987, 161.

125. ŽDRAPANJ

Sjeverno od Skradina.

Ostaci ranokršćanske građevine i groblja u neposrednoj blizini nove grobne crkve Sv. Bartula (Bartolomeja).

Literatura: Z. GUNJAČA 1978, 69 i d.

KATALOG NASLOVNIKA

Ana (i Joakim)

Roditelji Blažene Djevice Marije. Najčešće se štuju zajedno, ili pak Sv. Ana samostalno. U 6. joj je stoljeću u Konstantinopolu podignuta crkva.

Literatura: JANIN 1969, 35; LEKSIKON, 300; CAMERON 1984, 100.

Lokaliteti: I — Bribir; II — Šibenik.

Anastazija

Srijemska mučenica u vrijeme Dioklecijana. Relikvije su joj u 5. stoljeću prenesene u konstantinopolsku crkvu Sv. Uskrsnuća (*Anastasis*). Kult joj se već od 4. stoljeća širi na Istoku i Zapadu (Rim i sjeverna Italija). U 6. stoljeću je u Rimu zabilježena legenda, nastala vjerojatno prije, koja je dovodi u vezu sa sv. Krševanom, odnosno akvilejskim svetačkim krugom, odakle joj se kult širi u Zadar, vjerojatno nakon razaranja Akvileje sredinom 5. stoljeća. Štovanje Sv. Anastazije ponekad se miješa, odnosno stapa s istoimenim hagiografskim pojmom kršćanske dogme Uskrsnuća.

Literatura: BIANCHI 1877, 30; LANZONI 1927, 735; JANIN 1969, 22; BRUNELLI 1974, 167 i d.; LEKSIKON, 112-113; BRATOŽ 1986, 214 i d.

Lokaliteti: I — Biograd (župna crkva), Puntamika, Zadar (katedrala); II — Ostrovica, Vrpolje.

Anastazije

Lokalni salonitanski mučenik, prema predaji prispio onamo iz Akvileje, mučen u Dioklecijanovim progonima, pokopan na salonitanskom groblju Marusinac. U 7. mu je stoljeću dio relikvija prenesen u Rim, a još prije toga najvjerojatnije i u Dioklecijanovu palaču.

Literatura: BULIĆ 1984, 336 i d.; NIERO 1985, 261 i d.; MIGOTTI 1988, 151-152.

Lokaliteti: I — Split (katedrala).

Andrija

Apostol, zaštitnik ribara i mornara, a u zemljopisno-nacionalnom smislu patron Grčke, Škotske i Konstantinopola. Kult mu se od 4. stoljeća širi diljem kršćanskog svijeta (vidi: Apostoli), s time da je na Zapadu prisutniji od 5. stoljeća, a osobito u 6. stoljeću.

Literatura: LANZONI 1927, 448, passim; JANIN 1969, XI; NIERO 1985, 264 i d.; HALL 1991, 9-10.

Lokaliteti: I — Čiovo, Nerežišća, Spliska, Split (Lovret), Vrgada, Zadar, Zaton; II — Filipjakov, Jadrtovac,³⁶ Preko, Split (Grad).

Anselmo, Ambrozije i Marcela (Marija Nerga)

Legendarni zaštitnici Nina. Veći je broj kršćanskih svetaca imenom Anselmo, ali svi pripadaju srednjovjekovnom razdoblju, a povezani su uz područje sjeverne Italije. Međutim, prema ninskoj predaji Anselmo je Kristov učenik, koji je sa svojim pratiteljima Ambrozijem i Marcelom misionario Galijom, odakle su otišli u Hrvatsku (!), gdje osnivaju ninsku biskupiju. Taj je očiti povijesni anakronizam posljedica nastojanja ninske srednjovjekovne crkve da apostolskim korijenima opravda suvremene crkveno-političke težnje. Međutim, usprkos prvobitnoj spontanosti primisli o elementima franačkog kršćanstva u ranosrednjovjekovnoj hrvatskoj crkvi, pojedini detalji u ninskoj legendi, a osobito odabir svetačkih imena, upućuje na ranokršćanske korijene. Tako se lociranje prvobitnog mjesta svetačke trojice u Galiji može povezati sa Sv. Ambrozijem Milanskim, rodnom iz Trevisa u Galiji, koji se često prikazuje s trojicom latinskih naučitelja: Augustinom, Grgurom i Jeronimom. Naime, dok ninska predaja smatra Marcelu pratiljom Sv. Lazara i njegove sestre Marte, kršćanska literatura poznaje i rimsku udovicu i redovnicu Marcelu, učenicu Sv. Jeronima, te sveticu Ansellu (Anselmu), rimsku djevicu, koja se također spominje u vezi sa Sv. Marcelom i Jeronimom. Inače, štovanje trojice svetaca uglavnom je ograničeno na sam Nin.

Literatura: BIANCHI 1879, 192 i d.; GRGIĆ 1973, 162 i d.; LEKSIKON, 11, 120, 393; EC 1, 1948, 1406 i d.; EC 2, 1949, 106; EC 8, 1952, 8.

Lokaliteti: I — Nin (župna crkva); II — Ljubljana, Nin (Sv. Ambrozije), Preko.

Antun Opat (Pustinjak)

Egipatski redovnik iz 4. stoljeća, osnivač pustinjačkog redovništva, jedan od omiljenijih svetaca ranokršćanske crkve. Kult mu se posvuda širi od 5. stoljeća, s time da mu se najčešće posvećuju redovničke crkve. U hagiografskom se nazivlju često poistovjećuje sa Sv. Antunom Padovanskim.

Literatura: BIANCHI 1879, 264, passim; DELEHAYE 1930, 35; EC 1, 1948, 1585; LEKSIKON 118 i d.; MIGOTTI 1988, 138.

Lokaliteti: I — Zadar (Sv. Krševan); II — Čiovo (Drid), Ljubač, Molat, Ostrovica, Ostrvica, Pelegrin, Sali, Silba, Šibenski kanal, Zverinac.

³⁶ Riječ je o pouzdano ranokršćanskome nalazištu, ali se naslovnik ranokršćanske građevine pretpostavljeno izvodi iz imena samoga naselja. MIGOTTI 1990, 3-4.

Apostoli

Kristovi učenici. Posvete apostolima, osobito Andriji, Ivanu, Luki, Jakovu i Tomi diljem se kršćanskog svijeta šire već od 4. stoljeća, kao odraz antiarijanskog, pravovjernog raspoloženja Konstantinove crkve, što ga u 6. stoljeću još gorljivije provodi Justinijan. Crkve se na Zapadu češće posvećuju jednom ili dvojici apostola, a na Istoku svima zajedno.

Literatura: DELEHAYE 1930, 8; GRABAR 1946, 205, passim; Y. M. DUVAL 1977, 305 i d.; CUSCITO 1979, 610 i d.

Barbara

Orijentalna mučenica iz egipatskog Heliopola ili maloazijske Nikomedijske (3. stoljeće), zaštitnica vojske i redovnika. Kult joj se na Istoku širi već od 4. stoljeća, a na Zapadu nešto kasnije.

Literatura: NIKOLAJEVIĆ 1969, 219; I. FISOVIĆ 1971, 150; N. DUVAL 1980, 55; LEKSIKON, 138.

Lokaliteti: I — Privlaka, Trogir (Sv. Martin i Sv. Barbara); II — Trogir (Travarica).³⁷

Bartolomej

Apostol, Kristov učenik o čijem se djelovanju znade najmanje pojedinosti, osim da je misionario Istokom od Male Azije sve do Indije. Od 5. stoljeća osobito se štuje na Istoku, a u 6. mu je stoljeću kult zabilježen na Liparima i u Hispaniji.

Literatura: DELEHAYE 1912, 245; DELEHAYE 1930, 18; EC 2, 1949, 916 i d.; LEKSIKON, 139.

Lokaliteti: I — Split (Sv. Andrija), Ždrapanj; II — Kapitul, Kumenat.

Bazilije

Naučitelj istočne crkve (Bazilije Veliki) iz maloazijske Kapadocije (4. stoljeće). Utemeljitelj i organizator istočnjačkog redovništva (bazilijanci), koje se već od početka 5. stoljeća širi i na Zapad, gdje prethodi benediktinskom redu.

Literatura: EC 2, 1949, 951 i d.; OSTOJIĆ 1963, 35 i d.; MIGOTTI 1990, 63.

Lokaliteti: I — Split (Meje); II — Bazilija (Šolta).³⁸

³⁷ O pretpostavci M. Ivaniševića da je ranokršćanski cemetrijalni sklop na Travarici u srednjem vijeku posvećen Sv. Barbari usp. MIGOTTI 1990, 10.

³⁸ O lokalitetu Bazilija i redu bazilijanaca usp. MIGOTTI 1990, 42, 63.

Cecilija

Rimska mučenica iz 3. stoljeća, zaštitnica glazbe. Kult joj se na Zapadu širi od 5. stoljeća, ali je najrasprostranjeniji u 6. stoljeću.

Literatura: DELEHAYE 1912, 324; DELEHAYE 1930, 18; KRAUTHEIMER 1937, 94; LEKSIKON, 178-179.

Lokaliteti: I — Cecela; II — Biskupija.

Ciprijan

Biskup Kartage i mučenik u 3. stoljeću, zaštitnik priobalnih mjesta, pomoćnik u bolesti, osobito kugi. Kult mu se posvuda širi već od 4. stoljeća, ali je omiljeniji na Zapadu. U martirologijima se greškom udvaja, odnosno zamjenjuje sa Ciprijanom iz Antiohije.

Literatura: DELEHAYE 1912, 8 i d.; DELEHAYE 1921, 314 i d.; LEKSIKON, 182; NIERO 1985, 272.

Lokaliteti: I — Gata.

Danijel (Daniel)

Jedan od četvorice velikih proroka (vidi: Starozavjetni sveci).

Lokaliteti: I — Danilo; II — Sudanel.

Duh

Treća božanska osoba (vidi: Trojstvo). Njegovi se simbolični prikazi u ranokršćanskoj ikonografiji pojavljuju već od 2. stoljeća, dok je kao naslovnik crkve poznat u 6. stoljeću (Ravenna).

Literatura: GRABAR 1969, 114; LEKSIKON, 211; MARCHESAN-CHINESE 1980, 321.

Lokaliteti: I — Škrip; II — Dugopolje, Podgrade, Split, Vrana.

Dujam

Rodom iz Sirije, salonitanski biskup i mučenik u Dioklecijanovim progonima. Ostaci su mu sa salonitanskog groblja Manastirine naknadno preneseni u Dioklecijanovu palaču, odnosno u Split, gdje postaje glavnim gradskim zaštitnikom. Kult mu ne prelazi granice matične provincije.

Literatura: DELEHAYE 1912a, 20 i d.; MATIJACA 1962.

Lokaliteti: I — Split (katedrala), Split (Sv. Eufemija); II — Salona (biskupska crkva), Trogir, Vrgada.

Eufemija

Mučenica iz 3. stoljeća, iz maloazijskog Kalcedona. Smatrala se zaštitnicom pravovjerja jer je u njoj posvećenoj kalcedonskoj crkvi 451. godine održan sabor na kojemu je osuđeno arijansko vjerovanje. Kult joj na Istoku cvate od 4., a na Zapadu osobito u 6. stoljeću, kad se obnavlja kao simbol antiarijanskog pravovjerja.

Literatura: DELEHAYE 1930, 9; BOVINI 1973, 147 i d.; CRACCO-RUGGINI 1980, 141.

Lokaliteti: I — Fumija, Split (Grad); II — Sutomišćica.

Feliks

Ime većeg broja ranokršćanskih mučenika i svetaca. Najpoznatiji je biskup Kartage, mučen za Dioklecijana, kasniji zaštitnik Nole u Italiji. Međutim, u dalmatinskoj se crkvi pod tim imenom podrazumijeva lokalni salonitanski, odnosno epetijski mučenik, stradao također u Dioklecijanovim progonima. Kult mu se najvjerojatnije nije širio dalje od matične crkve.

Literatura: BULIĆ 1901, 33 i d.; DELEHAYE 1921a, 241 i d.; LANZONI 1927, 778 i d.; BULIĆ 1984, 339 i d.

Lokaliteti: I — Split (obala); II — Stobreč (Vrbovnik).

Filip

Apostol, često se štuje zajedno sa Sv. Jakovom. Prema predaji je misionario među Skitima, a osobito se povezuje s maloazijskim Hijerapolom, gdje mu je podignuta memorija na brdu iznad grada, a kult pouzdano zasvjedočen od 5. stoljeća.

Literatura: DELEHAYE 1912, 189-190; LEKSIKON, 228; RITTI 1985, 32 i .

Lokaliteti: (vidi pod Jakov).

Hadrijan i Natalija

Hadrijan je mučenik Dioklecijanovih progona u maloazijskoj Nikomediji, a najčešće se štuje zajedno sa suprugom Natalijom. Kult im se na Istoku širi od 4., a na Zapadu od 6. stoljeća.

Literatura: DUCHESNE 1905, 205; JANIN 1969, 9; LEKSIKON, 249.

Lokaliteti: I — Zadar; II — Bošana.³⁹

Helena (Jelena)

Majka rimskog cara Konstantina, prvog kršćanskog vladara, i sama gorljiva kršćanka, kojoj se pripisuje nalazak relikvija Svetog Križa u Jeruzalemu. Njeno je štovanje, i to kao veoma istaknuto, zabilježeno u Jeronimovu martirologiju, dok legenda caru Konstantinu pripisuje gradnju nekoliko crkava i samostana posvećenih Sv. Heleni.

Literatura: EC 5, 1950, 205 i d.; JANIN 1969, XI; TOLOTTI 1986, 485 i d.; BRATOŽ 1986, 272.

³⁹ U literaturi se greškom prenosi podatak da je riječ o crkvi Sv. Andrije. JELIĆ 1898, 99; VEŽIĆ 1990, 249.

Ilija

Starozavjetni prorok, svetac istočne i zapadne Crkve (vidi: Starozavjetni sveci).

Lokaliteti: I — Donji Humac, Kljake, Rupotine; II — Ceranje, Đevrske, Promina, Sutilija, Zadar.

Ivan Evangelist

Apostol (vidi: Apostoli), pisac evanđelja i Otkrivenja, životom i djelom najviše povezan s maloazijskim Efezom, gdje je i umro. Kult mu se od 4. stoljeća širi na Istoku i na Zapadu, a u 5. ga stoljeću osobito promiče Teodozijeva dinastija. Često se kao naslovnik zamjenjuje odnosno poistovjećuje sa Sv. Ivanom Krstiteljem.

Literatura: DELEHAYE 1912, 174; LANZONI 1927, 1000; JANIN 1969, XII; BRÉHIER 1976, 128; FOS 1979, 33; LEKSIKON, 279.

Lokaliteti: I — Salona (Marusinac), Split (Sv. Andrija); II — Filipjakov.

Ivan Krstitelj

Posljednji starozavjetni prorok, Kristov preteča i navjestitelj, zaštitnik redovnika, izvora voda, te različitih zanata. Crkve mu se, osobito krstioničke, posvećuju diljem kršćanskog svijeta od 4. stoljeća, te je jedan od najštovanijih svetaca i naslovnika.

Literatura: LANZONI 1927, 1000; DELEHAYE 1930, 12 i d.; ANTICO 1971-1974, 57; CUSCITO 1979, 619; LEKSIKON, 281 i d.

Lokaliteti: I — Banjevci, Bijaći, Bol, Mravince, Muline, Postira, Povlja, Split (Dioklecijanova palača — krstionica), Sutivan, Trogir, Zadar (Relja, Sv. Nedjelja); II — Badanj, Biograd,⁴⁰ Dicmo, Kaštel Lukšić (Biranj), Ljubač, Majdan, Tinj, Veli Bijač, Žman.

Ivan (?)

S obzirom na to da se posvete Sv. Ivanu Krstitelju i Evanđelisti često zamjenjuju odnosno poistovjećuju, veći je broj lokaliteta, posvete kojih iz dostupne literature i izvora nije moguće točno utvrditi.

Lokaliteti: I — Nisko, Telašćica, Uzdolje⁴¹; II — Baljci, Bribir, Medviđa, Poličnik, Sveti Ivan de Tyro, Ugljan.

⁴⁰ Na mjestu gdje je J. Belošević 1969.-1970. godine istražio trobrodnu, troapsidnu romaničku samostansku crkvu Sv. Ivana Krstitelja, Jelić i Dyggve, a potom i Buškariol pretpostavili su ranokršćansku crkvu Sv. Marije (usmeni podatak pok. kolege Buškariola, izveden na temelju arhivskih istraživanja). JELIĆ 1898, 53 i d.; BELOŠEVIĆ 1970, 167 i d.

⁴¹ Arhivska su istraživanja pokazala da je riječ o srednjovjekovnoj crkvi Sv. Ivana koja je, s obzirom na to da se njeni ostaci nalaze u neposrednoj blizini novije župne crkve Sv. Luke, u literaturu ušla kao Sv. Luka. Usp. SMILJANIĆ 1992, 58. Najvjerojatnije je izvorno nosila obje posvete.

Izidor

Grčki svetac, mučen za vrijeme Decija ili Dioklecijana. Bazilika s njegovim relikvijama u matičnom svetištu na Hiju bila je poznata kao hodočasničko mjesto od najstarijih vremena. Na Istoku mu se kult širi od 4., a na Zapadu od 5. stoljeća.

Literatura: DELEHAYE 1912, 250, 274; HALKIN 1952, 121; JANIN 1969, 262.

Lokaliteti: I — Split (Sućidar).

Jakov

Apostol (vidi: Apostoli), vojnički svetac i zaštitnik hodočasnika. Prema predaji misionario u Hispaniji i Dalmaciji. Gotovo se redovito štuje zajedno sa Sv. Filipom, i to posvuda već od 4. stoljeća.

Literatura: FABIANICH 1874, 27 i d.; DELEHAYE 1920, 22; JANIN 1969, 253; CATTANEO 1973, 236; LEKSIKON, 291-292.

Lokaliteti: I — Pečina sv. Jakova, Salona (Marusinac), Vrsi; II — Filipjakov, Split (Meje).

Juraj

Kapadocijsko-sirijski svetac, mučenik u Dioklecijanovim progonima, zaštitnik brodarstva, te zemljoradnika i stočara, u kojem svojstvu zamjenjuje predkršćanske kultove prirode. Međutim, iznad svega je ratnički svetac, čiji se kult na Istoku širi od 4. stoljeća, a na Zapadu nešto kasnije, s time da je osobito omiljen u Justinijanovu razdoblju. Zabluda da je riječ o isključivo srednjovjekovnom naslovniku potječe odatle što je on uistinu jedan od najomiljenijih svetaca u srednjem vijeku.

Literatura: PARISOTTI 1902, 289 i d.; DELEHAYE 1909, 45 i d.; DELEHAYE 1930, 32; DABINOVIĆ 1930, 193; LEKSIKON, 308 i d.

Lokaliteti: I — Nerežišća, Putalj; II — Bilišane, Dobropoljci, Dračevac, Islam Grčki, Karin, Kaštel Sućurac (župna crkva), Kozjak, Krinj, Kruševo, Majdan, Maovice, Pađene, Radučić, Raštane, Split (Marjan), Vitrenjak, Zadar (Sv. Ilija).

Katarina

Egipatska svetica, navodno kraljevskog podrijetla, zaštitnica učenja i obrazovanja. Okolnosti njena života i mučeništva početkom 4. stoljeća prilično su nejasne i obavijene legendom. Njeno je štovanje na Zapadu dokumentirano tek u srednjem vijeku, ali se na Istoku naslućuje prije (Justinijanova crkva Bogorodice i samostan Sv. Katarine na Sinaju).

Literatura: PEETERS 1907, 5 i d.; EC 3, 1949, 1138 i d.; OREB 1990, 196.

Lokaliteti: I — Split (Sv. Dominik); II — Budak, Klis, Lučane, Ljubito-
vica, Novigrad, Tugare.

Klement

Rimski biskup, crkveni otac i kršćanski pisac, mučenik u 2. stoljeću. Kult mu se na Zapadu širi već od 4. stoljeća, a na Istoku nešto kasnije.

Literatura: DELEHAYE 1930, 8; KRAUTHEIMER 1937, 117 i d.; MARUŠIĆ 1967, 23; BRÉHIER 1976, 130.

Lokaliteti: I — Puntamika; II — Biograd (Kumenat), Ljubač, Zadar.

Križ

Najizrazitiji simbol kršćanske pobjede i slave, kojemu se crkve počinju posvećivati od 4. stoljeća, povezano s legendom o pronalasku relikvija Kristova križa (vidi: Helena). Štovanje se križa u tom smislu proširilo prvo na Istoku, a nešto kasnije i na Zapadu.

Literatura: DELEHAYE 1930, 11; KRAUTHEIMER 1937, 165; FROLOW 1956, 61 i d.; TOLOTTI 1986, 471 i d.

Lokaliteti: I — Zadar (Sv. Toma); II — Božava, Nin.

Krševan (Krizogon)

Rimski vitez, mučen u Dioklecijanovim progonima u Akvileji, gdje mu se sudbina povezuje sa Sv. Anastazijom, o čemu svjedoči rimska legenda o to dvoje svetaca. Kult mu se na Zapadu širi od 4. stoljeća, a relikvije su mu, možda već u 5. stoljeću, u vezi s provalom Huna, prenesene u Zadar, gdje postaje glavnim gradskim zaštitnikom. Prema srednjovjekovnoj legendi, tijelo mu je naknadno s nekog ranokršćanskog groblja u okolici Zadra preneseno u sam grad.

Literatura: KLARIĆ 1935, 39 i d.; KRAUTHEIMER 1937, 144 i d.; BRUNELLI 1974, 207 i d.; SUIĆ 1981, 332; BRATOŽ 1986, 214 i d.

Lokaliteti: I — Zadar; II — Dračevac, Zadar (Kolovare).

Kuzma i Damjan

Braća blizanci, arapski liječnici i čudotvorci, stradali u Siriji za vrijeme Dioklecijanovih progona. Od 5. im se stoljeća kult širi posvuda, a u 6. ga stoljeću osobito promiče vojska i sam car Justinijan.

Literatura: JANIN 1969, 286; DIEHL 1969, 470; TAVANO 1974, 258; BRÉHIER 1976, 125; LEKSIKON, 370-371.

Lokaliteti: I — Grušine, Kaštel Gomilica, Pridraga, Smrčevik, Split (katedrala), Tkon; II — Brbinj, Filipjakov, Jagodnja, Kruševo, Polača,⁴² Smilčić, Split (Trstenik, Grad), Ugljan.

Lovro

Rimski đakon i mučenik u 3. stoljeću, podrijetlom iz Hispanije. Kult mu se na Zapadu širi od 4. stoljeća, a na Istoku nešto kasnije, s time da je u cjelini jedan od najštovanijih svetaca ranog kršćanstva.

Literatura: DELEHAYE 1930, 309 i d.; GRABAR 1946, 205 i d.; JANIN 1969, XII; BRÉHIER 1976, 248; CAMBI 1976, 252.

Lokaliteti: I — Grušine, Lovrečina, Stobreč, Trogir; II — Kali, Kaštel Lukšić (Ostrog), Muć, Split (Trstenik), Ugljan, Zadar.

Lucija

Sicilijanska svetica, zaštitnica očiju i svjetla, stradala u Dioklecijanovim progonima. Kult joj se na Zapadu sporadično širi već od 4. stoljeća, a osobito u 6. stoljeću, kada je zasvjedočen i u Istri.

Literatura: EC 7, 1951, 1618 i d.; BOVINI 1974, 153; NIERO 1985, 272.

Lokaliteti: I — Split (katedrala); II — Grebaštica.

Luka

Apostol, evanđelist i liječnik iz Antiohije, pratilac Sv. Pavla na njegovim misionarskim putovanjima. Legenda ga spominje i kao slikara. Od 4. stoljeća kult mu se širi diljem kršćanskog svijeta (vidi: Apostoli).

Literatura: BIANCHI 1877, 9; EC 7, 1951, 1958; LEKSIKON, 386-387.

Lokaliteti: I — Biskupija, Ograda Sv. Luke, Uzdolje;⁴³ II — Kučine, Lučane, Ostrovica, Otok,⁴⁴ Poličnik.

Maksim

Ime većeg broja svetaca, među kojima je i nekolicina ranokršćanskih mučenika, uslijed čega se često zamjenjuju odnosno poistovjećuju. Na našem

⁴² Posvetu u temeljima sačuvane ranokršćanske crkve moguće je, premda uz veliku zadržku, pretpostaviti na temelju činjenice da je stara župna crkva naselja bila posvećena Kuzmi i Damjanu. Usp. BIANCHI 1879, 366 i d. Međutim, ne samo posveta, nego i cjelokupne okolnosti toga lokaliteta nisu dovoljno jasne, jer se danas više ne ulazi sa sigurnošću u trag ostacima ranokršćanske crkve. Na mjestu gdje je locira Ilakovac, u novije se vrijeme spominju ostaci manje srednjovjekovne crkve Sv. Martina. Usp. NEDVED 1990, 222-223.

⁴³ Usp. bilj. 40.

⁴⁴ Ostaci ranokršćanske crkve nalaze se podalje od naselja s novom župnom crkvom Sv. Luke. MIGOTTI 1990, 49.

se području najvjerojatnije mogu očekivati tri naslovnika tog imena. Jedan je od njih antiohijski vojnik, mučen 363. godine. Drugi je istarski mučenik, čija se srednjovjekovna legenda najvjerojatnije nadovezuje na akta Sv. Maksima, mučenog 250. godine u maloazijskom Efezu. Nije, međutim, isključeno ni da je riječ o jednom od dvojice salonitanskih biskupa tog imena.

Literatura: BULIĆ — BERVALDI 1912, 20; DELEHAYE 1912, 344; BULIĆ 1915, 13; EC 8, 1952, 304 i d.; LEKSIKON, 271; BRATOŽ 1986, 124 i d.

Lokaliteti: I — Krug; II — Tugare.

Marcela (Marija Nerga)

Zaštitnica Nina (vidi: Anselmo, Ambrozije i Marcela). Ponekad se zamjenjuje odnosno poistovjećuje s Marijom Magdalenom.

Literatura: LEKSIKON, 393.

Lokaliteti: I — Nin (župna crkva), Nin (Sv. Marija); II — Ljubljana, Preko.

Marija

Majka Kristova. Njeno je štovanje najranija kršćanska tradicija, na Istoku od početka 4. stoljeća, a na Zapadu nešto kasnije. Popularnost joj je osobito porasla nakon efeškog koncila 431. godine, povezano s proglašenjem dogme o Bogorodici, te u 6. stoljeću, kada je iz istog razloga promiče Justinijan. Premda univerzalno proširen, kult Marije je nešto svojstveniji Istoku i Konstantinopolu, a važniji ranokršćanski vidovi su mu Bogorodica, Bezgrešno začeće, Uznesenje, Rođenje, Gospa Snježna.

Literatura: GRABAR 1946, 412; JANIN 1969, 156 i d.; CAMBI 1974, 273 i d.; BOVINI 1974, 200; CUSCITO 1979, 610 i d.

Lokaliteti: I — Biskupija (Crkvina), Drid, Gornje Selo, Grebaštica, Kaštel Novi (Stomorija), Kaštel Štafilić, Klis, Kornat, Lukar, Muć, Nin, Omiš, Ošljak, Posedarje, Preko, Prvić Luka, Salona (biskupska crkva), Solin (Otok), Split (Dioklecijanova palača — mauzolej, Sv. Martin, Sv. Teodor), Split (Špinut), Stobreč, Trogir (Sv. Marija od Plokate), Zadar (Sv. Marija Velika, Sv. Marija Mala); II — Bibinje, Biograd,⁴⁵ Blizna, Bol, Bribir, Čiovo (Drid), Diklo, Gradac, Kapitul, Karin, Kaštel Sućurac (župna crkva), Korlat, Krupa, Ložišća (Stomorica), Ljubač, Medviđa, Murter, Novigrad, Ostrovica, Perušić, Postira, Seget Donji, Skradin, Split (Poljud, Grad), Srijane, Srinjine, Stankovci, Strožanac, Sukošan, Tarce, Tkon, Trogirsko Malo polje (Demunat, Zvirrače), Tugare, Turanj, Vinišće, Vrlika, Zablacé, Zadar (Stomorica), Žrnovnica.

⁴⁵ Usp. bilj. 39.

Marta

Orijentalna svetica, sestra Lazara i Marije Magdalene, Isusovih prijatelja iz palestinske Betanije. Kult joj je osobito proširen u srednjovjekovnoj Francuskoj, ali postoje indicije za njegovo ranokršćansko podrijetlo, to više što je ranokršćansko štovanje Marije Magdalene, s kojom se Sv. Marta legendarno povezuje, sigurno zasvjedočeno.

Literatura: EC 8, 1952, 141, 199; FOSS 1979, 33; LEKSIKON, 394 i d.; I. FISKOVIĆ 1980, 222 i d.

Lokaliteti: I — Bijaći.

Martin

Vojnik i redovnički biskup, borac protiv poganstva, rođen u 4. stoljeću u Panoniji, a životom i misionarenjem povezan s Galijom, gdje postaje jednim od utemeljitelja zapadnjačkog redovništva. Kult mu se na Zapadu širi od 4. stoljeća, a u ranobizantskom ga razdoblju Justinijanovi vojnici prenose diljem Carstva.

Literatura: DELEHAYE 1920, 5 i d.; MARCON 1958, 111; DIEHL 1969, 470; PIUSSI 1978, 473; LEKSIKON, 397-398.

Lokaliteti: I — Podstrana, Pridraga, Split (Dioklecijanova palača), Trogir; II — Diklo, Donje Selo, Ivinje, Lepuri, Mratovo, Sukošan, Sumartin, Vranjic.

Mihovil

Arkandeo, izrazito ratnički svetac. Često zamjenjuje poganska božanstva, odnosno njihova svetišta na uzvisinama, a simbol je i perzijskog religijskog dualizma, pretočenog u kršćansko viđenje sukoba Krista i Antikrista. Kult mu se na Istoku širi od 4. stoljeća, a na Zapadu nešto kasnije, s time da najveću popularnost posvuda stječe u 6. stoljeću, jer ga promiču papa Grgur Veliki i car Justinijan.

Literatura: HALKIN 1949, 101 i d.; DIEHL 1969, 468 i d.; JANIN 1969, 337; SANSONE 1970, 95 i d.; LEKSIKON, 401-403.

Lokaliteti: I — Brnaze, Gradčić, Kaštel Kambelovac, Kijevo, Konjsko, Nevidane, Pridraga, Split (Poljud, obala, Kašljun); II — Arkandel (Krka), Arkandel (Trogir), Bibinje, Bisko, Dol, Donje Selo, Filipjakov, Jagodnja, Ljubač, Miranje, Mitlo, Nin, Pakoštane, Popovići, Radovin, Smilčić, Split (Marjan, Poljud — Sv. Marija), Sveti Mihovil, Šibenik, Trogirsko Malo polje, Vrana, Zadar.

Mojsije

Židovski vođa (vidi: Starozavjetni sveci).

Lokaliteti: I — Salona (istočni cemeterij); II — Jesenice (Bajnice).

Nedjelja, sveta

Ranokršćanski hagiografski pojam koji označava kršćansku dužnost svetkovanja nedjelje, dana Gospodinova uskrsnuća, posvećen njegovim ukazanjima i darovanju Duha Svetoga.

Literatura: LEKSIKON, 424; LILČIĆ 1985, 185 i d.; ADAM 1993, 283 i d., 298.

Lokaliteti: I — Korlat, Zadar.

Nevina dječica

Pojam koji simbolizira novozavjetni događaj povezan s Kristovim rođenjem, odnosno pokušajem judejskog kralja Heroda da ubije novorođenog Krista. U ranokršćanskoj se ikonografiji pojavljuje od 4. ili 5. stoljeća, često u vezi s pogrebnim kultom. Crkve se Nevinoj dječici diljem ekumene posvećuju od 5. stoljeća.

Literatura: DELEHAYE 1912, 215; HALKIN 1951, 70; BRÉHIER 1976, 247; LEMARIE 1981, 139 i d.

Lokaliteti: I — Salona (groblje kod amfiteatra).

Nikola

Biskup maloazijske Mire (*Myra*) (4. stoljeće), zaštitnik djece, mornara i putnika. Jedan je od najomiljenijih svetaca kršćanskog srednjovjekovlja, ali su vrela o njegovu životu, djelovanju i kanonizaciji nesigurna. Kult mu se na Istoku širi već od 4. stoljeća, a u Konstantinopolu i na Zapadu zasvjedočen je od 6. stoljeća.

Literatura: MARUŠIĆ 1967, 46; JANIN 1969, 368; BOVINI 1974, 207; LEKSIKON, 426-427.

Lokaliteti: I — Plastovo, Salona (Sv. Nikola), Split (Varoš), Supetar (Brač); II — Božava, Bratiškovci, Karin, Rogoznica, Trogir.

Petar (i Pavao)

Kristovi učenici (vidi: Apostoli), utemeljitelji kršćanske Crkve, koji se često štuju zajedno. Petar je prvi poglavar Rimske crkve, a Pavao prvi veliki misionar. Kult im se od 4. stoljeća širi diljem kršćanskog svijeta, da bi u 6. stoljeću doživio ponovni procvat u svjetlu antiarijanske dogme pravovjerja. Usprkos temeljnoj povezanosti s rimskom sredinom, Sv. Petar osobito se štuje u Siriji, gdje je antiohijsku zajednicu zasnovao prije nego onu u Rimu, a Sv. Pavao u Grčkoj, gdje je intenzivno misionario. U osnovi se ipak smatraju naslovnici zapadnog crkvenog kruga, osobito kada se štuju zajedno.

Literatura: DE ROSSI 1877, 97 i d.; DELEHAYE 1930, 13 i d.; GRABAR 1946, 36; HALKIN 1951, 67; KRAUTHEIMER 1970, 93 i d.; BRÉHIER 1976, 119; LEKSIKON, 453 i d.

Lokaliteti: I— Grebaštica, Jesenice (Sumpetar), Muć, Nečujam, Priko, Radovin, Rižinice, Salona (istočno groblje), Supetar (Brač), Tepljuh, Vranjic, Zadar (katedrala, Sveti Andrija i Petar); II — Bibinje, Čiovo (Supetar), Danilo Biranj, Gardun, Gradac, Kamen, Kapitul, Kaštel Novi, Mandalina, Morpolaća, Poličnik, Privlaka, Salona (Manastirine⁴⁶), Supetar (Ugljan), Trogir, Trogirska Poljica, Vitrenjak, Vrlika.

Silvestar

Rimski papa (4. stoljeće), legendarni krstitelj cara Konstantina. Simbol konačnog zatiranja poganstva i asimilator Silvanova kulta. U ranokršćanskom mu se razdoblju u sjevernoj Italiji posvećuju župe.

Literatura: DE ROSSI 1890, 101 i d.; AB 29, 1910, 191; MARCON 1958, 117; LEKSIKON, 531.

Lokaliteti: I — Zadar (Sv. Toma).

Spas (Krist Spasitelj)

Vid Kristove osobe, odnosno element kristološke dogme o Kristovoj žrtvi za otkupljenje grešnika, jedno od najstarijih nasljeđa kršćanskog kulta. U počecima uspostavljanja kulta martira bazilike su mučenika u osnovi također bile posvećene Kristu Spasitelju. Od 5. stoljeća često mu se posvećuju katedralne crkve povezane s osobom vladara i visokih dostojanstvenika.

Literatura: DELEHAYE 1930, 7; DEICHMANN 1970, 159; FARIOLI 1974, 375; LEKSIKON, 341 i d.

Lokaliteti: I — Plavno, Salona (biskupska crkva); II — Cetina, Knin.

Starozavjetni sveci (Danijel, Ilija, Mojsije, Gabrijel)

U ranokršćanskoj su ikonografiji (mozaici, freske, sarkofazi) prisutni od 4. stoljeća, a otprilike u isto vrijeme počinju im se posvećivati i crkve, osobito na Istoku. Od ranobizantskog se razdoblja prikazuju sa svetačkim atributima, ponajprije svetokrugom oko glave, što upućuje na procvat njihova kulta u pravom smislu.

Literatura: DELEHAYE 1912, 246; GRABAR 1946, 70, 112, 404; HALKIN 1949, 100 i d.; EC 4, 1950, 1151; EC 5, 1950, 232 i d.; EC 8, 1952, 1475; EC 10, 1953, 101; FARIOLI 1964, 133; LEKSIKON, passim.

⁴⁶ Na mjestu pokopa, odnosno prvobitnog kulta salonitanskoga mučenika Dujma na ranokršćanskom groblju Manastirine pretpostavlja se, ali nedovoljno utemeljeno, štovanje relikvija Sv. Petra. FS, II, 49.

Stjepan

Kršćanski đakon i prvomučenik iz 1. stoljeća u Jeruzalemu. Njegovo je štovanje osobito procvatelo od 5. stoljeća, nakon otkrića relikvija, proširivši se preko Afrike na čitav kršćanski Zapad. Rano se pojavljuje legenda o prijenosu njegovih relikvija u Rim, dok mu je, prema Sv. Augustinu, svetište u Ankoni podignuto prije negoli na matičnom području. Na Jadranu ga osobito promiču benediktinci u svom prvom misionarskom valu u 6. stoljeću.

Literatura: DELEHAYE 1910, 427 i d.; DELEHAYE 1912, 96 i d.; DELEHAYE 1930, 16 i d.; GRABAR 1946, 34 i d.; KRAUTHEIMER 1970, 199 i d.; CATTANEO 1973, 236.

Lokaliteti: I — Grohote, Jesenice, Pučišća, Solin (Otok), Split (Sustjepan), Stipanska, Sustipanac, Zadar; II — Badanj, Dračevac, Kaštel Sućurac (Sustjepan), Labin, Luka, Prukljan (Stipanac), Radučić, Trogirsko Malo polje.

Šimun (Simeon) Bogoprimec

Svetac iz Lukina Evanđelja, koji je primio u ruke Isusa prigodom njegova prikazanja u jeruzalemskom hramu i prepoznao u njemu Mesiju. Teško je, radi nedostatne dokumentacije, govoriti o ranokršćanskom štovanju tog sveca, to više što je uvijek moguća njegova zamjena sa Sv. Šimunom apostolom, te istoimenim sirijskim redovnikom - štilitom, štovanje kojih je zasvjedočeno pouzdanim ranokršćanskim izvorima.

Literatura: DELEHAYE 1912, 246; BRÉHIER 1976, 120; LEKSIKON, 558-559.

Lokaliteti: I — Zadar (Sv. Stjepan).

Tekla

Svetica iz maloazijske Ikonije (*Iconia*) (1. stoljeće), sljedbenica Sv. Pavla, u zajednici s kojim se i najčešće štuje. Pripisuju joj se iscjeliteljske sposobnosti, a često se stapa s kultovima Artemide i Atene. Štuje se diljem kršćanskog svijeta od najstarijih vremena, a osobito u 6. stoljeću.

Literatura: HERZFELD - HUYER 1930; GRABAR 1946, 65; HALKIN 1952, 118; FASOLA 1963, 19 i d.; FÉVRIER 1981, 197.

Lokaliteti: I — Mravince.

Teodor

Maloazijski svetac-vojnici, prema legendi mučen u Dioklecijanovim progonima. Kasnije ga legende podvajaju i povezuju s različitim, navodno matičnim gradovima. Kult mu se širi od 5. stoljeća prvo u Konstantinopolu, a potom i diljem ekumene, s time da je, kao ratnički svetac, osobito omiljen u Justinijanovu razdoblju.

Literatura: DELEHAYE 1909, 11 i d.; DELEHAYE 1912, 199; HALKIŃ 1951, 67; JANIN 1969, 150; BRÉHIER 1976, 125; LOPREATO 1977, 552; HALL 1991, 334.

Lokaliteti: I — Bol, Nerežišća, Okrug Gornji, Split (Dioklecijanova palača).

Toma

Apostol (vidi: Apostoli), poznat kao “nevjerni Toma”, ali istovremeno jedan od najsrčanijih apostola, koji je misionario istočnim krajevima (Sirija, Perzija, Indija). Od 4. stoljeća mu se kult širi posvuda.

Literatura: HALKIN 1949, 67; JANIN 1969, 248 i d.; CUSCITO 1975, 634; LEKSIKON, 567-568.

Lokaliteti: I — Split (Dioklecijanova palača - krstionica), Zadar; II — Kumenat, Prapratnica, Tkon, Vrsi.

Trojstvo

Kršćanska dogma o tri božanske osobe, odlika izvornog kršćanskog vjeronanja, odnosno temelj pravovjerja. U ranokršćanskoj se ikonografiji pojavljuje već od 2. ili 3. stoljeća, dok joj se crkve posvećuju od 5. stoljeća, a moguće i prije, na Istoku i Zapadu.

Literatura: JANIN 1969, 487; GRABAR 1969, 112 i d.; SANSONE 1970, 102; PIUSSI 1978, 471 i d.; LEKSIKON, 571-572.

Lokaliteti: I — Split (Poljud); II — Biskupija, Vrgada, Zadar (Sv. Donat).⁴⁷

Vid (*Vitus*)

Sicilijanski mučenik u Dioklecijanovim progonima, zaštitnik različitih zanimanja i pomoćnik u nekim bolestima. Kult mu se, osobito na Zapadu, širi od 5. stoljeća. Mnogobrojni toponimi Sutvid u našim krajevima potvrđuju ranokršćansko podrijetlo štovanja tog sveca.

Literatura: MARUN 1897, 141 i d.; EC 12, 1954, 1537; BOVINI 1973a, 208; CUSCITO 1975, 647; LEKSIKON, 583.

Lokaliteti: I — Dol, Razoni; II — Karin, Seget Gornji, Promina.

Vinko (*Vincentius*)

Mučenik u Dioklecijanovim progonima početkom 4. stoljeća, biskup hispanijske Zaragoze (*Caesaraugusta*), koji se, međutim, često zamjenjuje s isto-

⁴⁷ Usp. bilj. 63-66.

imenim svecem iz Agena u Francuskoj. Kult mu se posvuda, a osobito na Zapadu, širi već od 4. stoljeća.

Literatura: BULIĆ 1906, 246 i d.; DELEHAYE 1912, 111 i d.; DE GAIF-
FIER 1952, 160 i d.; JANIN 1969, 64; LEKSIKON, 584.

Lokaliteti: I — Salona (oratorij).

Ranokršćanska hagiografija je neiscrpan izvor pitanja i problema, ali su velike i mogućnosti koje odgovori na ta pitanja pružaju u rasvjetljavanju ranokršćanske civilizacije na našim stranama.⁴⁸ Ovdje ćemo se, međutim, zadržati uglavnom na pojedinostima koje su u neposrednoj vezi sa samom činjenicom da se neki svetac jest ili nije štovao u ranokršćanskoj Dalmaciji.

U uvodnom sam dijelu nastojala obrazložiti svoje viđenje mjerila za utvrđivanje vjerodostojnosti štovanja svete osobe ili pojma u ranokršćanskom razdoblju. Postoji ipak izvjestan broj ranokršćanskih naslovnika koji nisu uključeni u katalog jer se, barem zasad, nisu pojavili niti na jednom pouzdano ranokršćanskom nalazištu. S druge strane, imajući u vidu općenito nedostatnu istraženost dalmatinskih lokaliteta s ranokršćanskim slojem, nema sumnje da je samo pitanje vremena, odnosno dodatnih istraživanja, koja će potvrditi pripadnost nekolicine zasad spornih naslovnika sloju dalmatinske ranokršćanske hagiografije. Riječ je redom o teoretski ranokršćanskim naslovniciima, koji se kod nas pojavljuju na nalazištima s pretpostavljenim, odnosno vjerojatnim ranokršćanskim slojem: Apolar (Split - Dioklecijanova palača, Ugljan, Zadar); Demetrije (Čitluk, Zadar); Foska (Zadar); Kasijan (Split - Sukošan, Sukošan kod Zadra); Marija Magdalena (Drid na Čiovu kod Trogira, Ljubač kod Zadra, Mandalina kod Šibenika, Split - Škrape); Marko (Karin, Zadar - Kolovare, Silba); Pavao Pustinjak (Ljubač, Molat, Pelegrin); Platon (Zadar); Vital (Tarce kod Trogira).⁴⁹

Zanemarivanje ranokršćanske hagiografske baštine, spomenuto u uvodnom dijelu rasprave, doživljava se kao nedostatak pravog zanimanja za njene sadržaje i primjenu na proučavanje sakralnih cjelina. Ono, međutim, dobrim dijelom proizlazi iz činjenice da dokumentirani hagiografski podaci za naše područje potječu mahom tek iz srednjeg vijeka, što povjesničara-hagiografa kasnoantičkog razdoblja stavlja u nezavidan položaj onoga koji je prisiljen oslanjati se na izvore drugoga reda. Opetovana zabluda kojom se

⁴⁸ MIGOTI 1988.

⁴⁹ O ranokršćanskom štovanju nabrojanih naslovnika, kao i o lokalitetima koji nisu uključeni u katalog ovoga rada, usp. MIGOTTI 1990; MIGOTTI 1991.

ranokršćanski naslovnici proglašavaju srednjovjekovnima proizlazi i iz proučavanja crkvenih i drugih odnosa hrvatske države i Franačkog kraljevstva u ranom srednjem vijeku, u sklopu kojih se posredništvu akvilejske i ravenske crkve pripisuje širenje kulta takozvanih franačkih svetaca (Martin, Barbara, Marta, Juraj, Mihovil).⁵⁰ Rjedi pokušaji razdvajanja kasnoantičko-ranobizantskog od srednjovjekovnog hagiografskog sloja ostali su ograničeni pretjeranim skanjivanjem od prepoznavanja ranokršćanskih naslovnika, a suvremenija se razmišljanja još uvijek presporo probijaju u svijest istraživača.⁵¹ I dalje se uglavnom zanemaruje činjenica da je rano franačko kršćanstvo najvećim dijelom plod misionarenja i pokrštavanja od strane Bizanta, te da je riječ o ranokršćanskim svecima, kult kojih je posredstvom istih čimbenika istovremeno, a najčešće još i prije, u 4. i 5. stoljeću, dospio u Dalmaciju.⁵² Takvim odnosom u srednjovjekovni "panteon" dopijevaju akvilejski i ravenski ranokršćanski sveci (Vital, Apolinar, Krševan) kojima se, slijedom sličnog razmišljanja, pridružuje veliki broj ranokršćanskih mučenika i drugih svetih osoba. Iznimku čine Krist, Marija, evanđelisti i nekolicina apostola, te još poneki naslovnik, primjerice Sv. Stjepan Prvomučenik ili Sv. Lovro, u ranokršćansko štovanje kojih se uglavnom ne sumnja.

Budući da su izvori kojima se dokumentiraju osobitosti ranokršćanskih svetaca mahom srednjovjekovni, to se i spomenute svetačke odlike pripisuju srednjovjekovnom hagiografskom nasljeđu. Tako se, primjerice, smatra da se uloga Sv. Jakova kao zaštitnika hodočasnika pojavljuje u srednjem vijeku. Međutim, ranokršćanski lokalitet Pećina Sv. Jakova poviše Trogira, koji je povezan s predajom o srednjovjekovnom i kasnijem hodočašćenju, ne upućuje samo na to da je u tom slučaju riječ o izvorno kasnoantičkoj pojavi, nego i na činjenicu da se zaštita hodočasnika općenito smije smatrati prvobitnom hagiografskom osobinom Sv. Jakova. Slijedom toga gotovo da ne treba sumnjati u to da većina svetačkih atributa i osobina, pogotovu onih u svezi sa zaštitom različitih djelatnosti i zanata, te čuvanjem zdravlja, potječe iz vremena njihova izvornog ranokršćanskog štovanja.⁵³

Skupini navodno isključivo srednjovjekovnih naslovnika pripada i egipatska svetica Katarina, čiji je ranokršćanski kult inače uistinu pod znakom pitanja. On je, međutim, zasvjedočen u Splitu, gdje su ranokršćanski nalazi zatečeni u baroknoj crkvi Sv. Dominika, prije posvećenoj Sv. Katarini. S obzirom na srednjovjekovni sloj tog građevinskog sklopa, može se pretpostaviti

⁵⁰ KOŠČAK 1982, 291 i d.

⁵¹ DABINOVIĆ 1930, 151; BABIĆ 1985, 91.

⁵² MIGOTTI 1988, 157.

⁵³ U prilog toj pretpostavci govori i kontinuitet srednjovjekovnih zanatskih udruženja i bratovština. Usp. MIGOTTI 1987.

da su dominikanci tek u srednjem vijeku odabrali Sv. Katarinu patronom svoje crkve, a u skladu s njenim temeljnim svetačkim osobinama - zaštitom učenja i obrazovanja, koje gotovo svi zapadni svetački redovi usrdno promiču. Međutim, na kasnoantičke korijene tog sklada redovničkih vrlina i zaštitničkih osobina Sv. Katarine upućuje redovnička postaja na Sinaju u Palestini, najpoznatiji ranokršćanski lokalitet s kojim se eventualno povezuje istovremeno štovanje Sv. Katarine. Osim toga, sumnja u ranokršćanski kult Sv. Katarine u splitskoj dominikanskoj crkvi ostavila bi nas u dvojbi oko naslovnika prvobitne sakralne građevine na tome mjestu.

Još je nekoliko ranokršćanskih lokaliteta u Dalmaciji važna upravo stoga jer se na njima pojavljuju sveci koji su inače dvojbena, ili pak nikako zasjeđeni u takvim okolnostima izvan Dalmacije. Riječ je o štovanju Sv. Marte u Bijaćima kod Trogira, Sv. Jelene u Donjem Selu na Šolti, te Sv. Nikole u Plastovu kod Šibenika, u Salonu i Splitu. Slično su tome osobito važni sigurni ranokršćanski lokaliteti na kojima je utvrđeno štovanje Sv. Jurja, jer je mnogo veći broj pretpostavljenih ranokršćanskih mjesta njegova kulta. Oni, naime, upozoravaju na to da je štovanje Sv. Jurja, inače jednog od simbola srednjovjekovne hagiografije, uzelo velikog maha u ranokršćanskoj Dalmaciji. Osim toga, slučajevi gdje je mali broj provjerenih ranokršćanskih lokaliteta praćen većim brojem onih pretpostavljenih (usporedi također Sv. Antun Opat), upozorava na činjenicu da nam je veliki broj hagiografskih podataka još uvijek nedostupan i da bi bilo neophodno provjeriti ih arheološkim istraživanjima.

Kult u pravom smislu, spomenut u uvodnim rečenicama ovoga rada, uvjetan je naziv kojim se želi naglasiti različitost jednog hagiografskog pojma od njemu srodnih i istovremenih pojava. Naime, on ne podrazumijeva čašćenje svečeva tijela, ukopanog na groblju, nego njegovih relikvija koje se s mjesta izvornog grobljanskog štovanja prenose drugdje, ponajprije u gradske crkve matične sredine i neposredne okolice, a potom i na druga područja. Ta je pojava uobičajeno, opće mjesto ranokršćanske hagiografije i ne zahtijeva osobitog objašnjenja, to više što o problemu prijenosa relikvija, pravih i izvedenih, postoji gotovo nepregledna literatura.⁵⁴ Vrijednom pozornosti čini se, međutim, pojava da kult u pravom smislu obuhvaća i prenošenje relikvija na mjesta izvornog štovanja drugih svetaca,⁵⁵ u čemu se nazire obogaćivanje namjene izvorno memorijalno-grobnih crkava. Naime, grobljanska crkva koja prima relikvije svetaca, čija su mučeništva i kanonizacije ostvareni drugdje, pojačava ulogu memorijalno-grobnih središta u smislu umnožavanja nebeskih zagovornika, posrednika u spašavanju vjernih duša.⁵⁶ Ali ne samo to.

⁵⁴ MIGOTTI 1988, 139, 145.

⁵⁵ DELEHAYE 1930, 11, *passim*; BRATOŽ 1986, 228, *passim*.

⁵⁶ DELEHAYE 1912, 121 i d.

Umnožavanje relikvija na grobljima otvara vrata složenijoj namjeni cemeterijalnih crkava koje i inače u ranokršćanskom svijetu često prerastaju u hodočasnička središta i, slijedom toga, mjesta redovita euharistijskog slavlja, uključujući i obred krštavanja.⁵⁷ U Saloni, kao jedinom gradskom središtu provincije Dalmacije s istraženim ranokršćanskim cemeterijalnim sklopovima, nije moguće prepoznati takav razvoj memorijalno-grobnih crkava.⁵⁸ Ima, međutim naznaka koje vode u tom smjeru. Tako su na salonitanskom groblju Marusinac otkrivene bočice s likom Sv. Menasa, kao i natpis njemu posvećen, što upućuje na prisutnost hodočasničkog elementa.⁵⁹

O zasad nedokazanoj mogućnosti višestruke namjene dalmatinskih ranokršćanskih memorijalno-grobnih crkava govore i okolnosti, nažalost arheološki nedovoljno utemeljene, odnosno neprovjerene, splitskog franjevačkog samostana. Naime, pod temeljima tamošnje crkve naslućuje se memorija epetijskog mučenika Feliksa, a moguće i ranokršćanska krstionica.⁶⁰

Osim Menasovim, mjesto izvornog štovanja salonitanskog mučenika Anastazija na Marusincu bilo je obogaćeno i relikvijama Sv. Ivana Evanđelista i Sv. Jakova, što je i epigrafički potvrđeno. Na groblju u istočnom salonitanskom predgrađu (Dyggveov cemeterij D) u srednjem vijeku podignuta je crkva Svetih Petra i Mojsija, najvjerojatnije ranokršćansko nasljeđe lokaliteta na kojemu valja očekivati i izvorno štovanje nepoznatog domaćeg mučenika ili druge zaslužne osobe. U blizini samog amfiteatra istražena je rimska, ranokršćanska i ranosrednjovjekovna nekropola s crkvom Sv. Nikole i Nevine dječice. Posveta je gotovo bez sumnje prenesena iz djelomice istražene memorijalno-grobne ranokršćanske crkve u neposrednoj blizini. Uočava se da je ovdje, kao i na prethodnome mjestu, ime osobe oko čijeg se groba razvio memorijalni kult utonulo u zaborav, dok je preživjela posveta onamo naknadno prenesenih relikvija sv. Nikole i Nevine dječice. Zanimljivo je da su spomenuti naslovnici sadržajno srodni, jer je Sv. Nikola među inim zaštitnik malenih, i to putem legende koja podsjeća upravo na Herodov pokolj Nevine djece.⁶¹ Bazilika groblja u Vranjicu (Dyggveov salonitanski cemeterij G) nije pružila uvid u eventualnu memorijalnu konstrukciju, jer je uništena prije istraživanja, niti je ostavila spomena o nekom domaćem mučeniku. S druge strane, ondje je epigrafički zasjeđeno postojanje samostana s crkvom Sv. Petra. Podatak je znakovit s obzirom na pretpostavku o obogaćivanju sadržaja grobnih crkava, jer je poznato da su se redovnici veoma često brinuli upravo

⁵⁷ BROWN 1981, 3-8.

⁵⁸ MIGOTTI 1990, 61.

⁵⁹ BULIĆ 1900; MIGOTTI 1988, 148.

⁶⁰ FSKOVIĆ 1979, 13. d.; MIGOTTI 1990, 33.

⁶¹ LEKSIKON, 427.

o hodočasničkim središtima.⁶² Po svemu sudeći i dvostruka crkva sjeverno od Dioklecijanove palače u Splitu (Lovret) bila ranokršćanski memorijalni sklop koji je, slično kao i prethodni, u srednji vijek prenio posvete apostolima Andriji, Bartolomeju i Ivanu Evangelistu.

Istoimeni su naslovnici opće mjesto ili, radije, problem ranokršćanske hagiografije.⁶³ Ovdje se ta pojava u najvećoj mjeri odražava na razlučivanje Sv. Ivana Krstitelja od Evangelista. Već površan pogled na odnos lokaliteta s crkvama Sv. Ivana otkriva da je većina njih posvećena Krstitelju, dok se za nešto manji broj posveta ne može sa sigurnošću utvrditi o kojem je naslovniku riječ. Međutim, s obzirom na omjer dva istoimena naslovnika na provjerenim lokalitetima, i sama logika vjerojatnosti upozorava da se i u većini neustanovljenih posveta krije Sv. Ivan Krstitelj. Njegova se popularnost temelji na povezanosti s pojmom krštenja — osnovnim uvjetom religioznog života i konačnog spasenja svakog vjernika, a obogaćena je i ulogom zaštitnika mnogih obrta i vjerskih udruga. Problem naslovnika naših ranokršćanskih crkava Sv. Ivana ipak je otežan činjenicom što, istina, veliki broj bogomolja posvećenih Sv. Ivanu Krstitelju stoji u zajamčeno ranokršćanskom sklopu, ali se, s druge strane, jedini lokalitet na kojemu je posveta potvrđena izvorom prvoga reda odnosi na Sv. Ivana Evangelista (Salona — Marusinac). Međutim, slabija zastupljenost Sv. Ivana Evangelista kao crkvenog naslovnika lako je moguće stvaran odraz njegove "elitističke" naravi, s obzirom na to da je riječ o piscu biblijskih tekstova i osobi bliskoj Isusu i Mariji, čije štovanje u 5. stoljeću zagovaraju i članovi Teodozijeve carske dinastije. S obzirom na to da mu je natpis na Marusincu postavio svećenik ugledna roda, moguće je da je i u Dalmaciji taj svetac na izvjestan način odabranik kršćanskog "gornjeg" sloja, prisutniji u gradskim sredinama (Salona, Dioklecijanova palača). Stoga je vjerojatno da je u cjelini odnos naslovnika u korist Sv. Ivana Krstitelja odraz stvarnih prilika.

Zamjena dva sveca imenom Donat naslućuje se u Zadru, a povezana je s crkvom prvobitno posvećenom Sv. Trojstvu.⁶⁴ Uvažavajući pretpostavku o ranokršćanskom sloju te građevine, njena prvobitna posveta nije upitna. Međutim, štovanje zadarskog biskupa Donata iz 9. stoljeća, ustanovljeno ondje u srednjem vijeku, moglo bi biti odraz sjećanja na prijašnje razdoblje, odnosno na sveca tog imena iz akvilejskog ranokršćanskog kruga. Naime, u svezi s Akvilejom spominje se Donat, rođen oko 270. godine u nepoznatom istarskom mjestu, posvećen u Akvileji, uhićen i saslušan u Saloni, te naposljetku mučen u Egiptu. S druge strane, u tom se gradu, ali i na širem sjevernotalijanskom području, častio panonski mučenik imenom Donat.⁶⁵ Na mogućnost da

⁶² GOUGH 1985, 219; ROSENTHAL-HEGINBOTTOM 1982, 184.

⁶³ MIGOTTI 1988, 154-155.

⁶⁴ Općenito o spomenutoj građevini usp. VEŽIĆ 1985.

je u Zadru riječ o kasnoantičkom nasljeđu upozorava legendarni podatak da je zadarski biskup Donat za vrijeme Teodozija Velikog (379.-395.) dao na forumu, na mjestu polusrušenog hrama Junone, sagraditi crkvu Sv. Trojstva.⁶⁶ U priči se naziru ranokršćanski izvori osnovnog zbivanja, to više što na popisu jaderskih biskupa postoje, premda povijesno nedokazana, dvojica imenom Donat, iz 1. i iz početka 5. stoljeća.⁶⁷ Riječju, činjenica da je ime Donat poznato u općem ranokršćanskom nazivlju Zadra prije pojave povijesnog biskupa iz 9. stoljeća, svjedoči da se ondje u to vrijeme štovao neki svetac tog imena. Ona istovremeno upozorava na mogućnost razrješavanja arheološko-povijesnih problema uz pomoć hagiografije.

⁶⁵ BRATOŽ 1983, 271; BRATOŽ 1986, 264 i d.; NIERO 1985, 275 i d.

⁶⁶ BIANCHI 1877, 11; BRUNELLI 1974, 167 i d.

⁶⁷ BRUNELLI 1974, 145.

LITERATURA

- ADAM 1993
 ALAČEVIĆ 1888
 ANDREIS 1977-1978
 ANTICO 1976
 ATTWATER 1983
 BABIĆ 1978
 BABIĆ 1984
 BABIĆ 1985
 BABIĆ 1985a
 BATOVIĆ 1973
 BATOVIĆ 1981
 BELOŠEVIĆ 1970
 BELOŠEVIĆ 1987
 BELOŠEVIĆ 1993
 BERSA 1910
 BIANCHI 1877, 1879
 BOVINI 1973
 BOVINI 1973a
 BOVINI 1974
 BOŽANIĆ-BEŽIĆ 1966
 BRATOŽ 1983
 BRATOŽ 1986
- A. Adam, Uvod u katoličku liturgiju (Zagreb).
 J. Alačević, Il Monastero e la chiesa dei SS Cosma e Damiano sull'isola di Pasmano, *BASD*, 11, 139-141.
 P. Andreis, Povijest grada Trogira, I-II (Split).
 M. Antico, Considerazioni intorno ad un'antica pieve della diocesi pavese: S. Giovanni Battista in Bosignano, *Notizie*, 11-14, 1971-1974, 51-64.
 D. Attwater, *The Penguin Dictionary of Saints* (Harmondsworth).
 I. Babić, Kulturna i umjetnička baština Trogira, u: *ANDREIS* 1978, 101-127.
 I. Babić, Prostor između Trogira i Splita (Trogir).
 I. Babić, Installations humaines au pied des citadelles en Dalmatie, Balcanoslavica, 11-12, 87-118 (Prilep).
 I. Babić, Starokršćanski ulomci u Trogiru, *PPUD*, 25, 25-47.
 Š. Batović, Rad Arheološkog muzeja u Zadru od 1970. do 1972. godine, *Diadora*, 6, 245-302.
 Š. Batović, Sv. Jakov, Vrsi - rimska villa rustica i starohrvatsko groblje, *AP*, 22, 85-90.
 J. Belošević, Sv. Ivan, Biograd na moru - starohrvatska crkva, *AP*, 12, 167-168.
 J. Belošević, Nekoliko neobjavljenih ranosrednjovjekovnih arheoloških nalaza s područja sjeverne Dalmacije, *RFFZd*, 26 (13) (1986-1987), 141-163.
 J. Belošević, Ishodi pete, završne kampanje istraživanja lokaliteta Crkvina u selu Galovec kod Zadra, *RFFZd*, 31 (18) (1991-1992), 121-142.
 J. Bersa, Ausgrabungen auf dem Campo Colonna in Zara, *Jahrbuch für Altertumskunde*, 4, 195-213 (Wien).
 C. F. Bianchi, *Zara cristiana*, I-II (Zadar).
 G. Bovini, La basilica di S. Eufemia a Grado, *Corsi CARB*, 20, 147-158.
 G. Bovini, Grado paleocristiana (Bologna).
 G. Bovini, Le antichità cristiane della fascia costiera istriana da Parenzo a Pola (Bologna).
 N. Božanić-Bežić, Žrnovnički spomenici, *PPUD*, 16, 251-264.
 R. Bratož, Cerkenopolitični in kulturnozgodovinski odnosi med Sirmijem in Akvilejo, *ZČ*, 37/4, 259-272.
 R. Bratož, Krščanstvo v Ogleju in na vzhodnem vplivnem območju oglejske cerkve od začetkov do nastopa verske svobode (Ljubljana).

- BRAUN 1924 J. Braun, *Der christliche Altar in seiner geschichtlichen Entwicklung* (München).
- BRÉHIER 1976 L. Bréhier, *Vizantijska civilizacija* (prevela I. Nikolajević) (Beograd).
- BROWN 1981 P. Brown, *The Cult of the Saints* (Chicago).
- BRUNELLI 1974 V. Brunelli, *Storia della città di Zara* (Trieste).
- BRUSIĆ 1973 Z. Brusić, *Privlaka kod Zadra, arheološko-topografski podaci*, RIJAZUZd, 20, 419-446.
- BULIĆ 1886 F. Bulić, *Starinske izkopine u Biskupiji* (pokraj Knina), BASD, 9, 52-56.
- BULIĆ 1891 F. Bulić, *Starinska iznašašća na otoku Braču*, BASD, 14, 117-120.
- BULIĆ 1900 F. Bulić, *S. Menas*, BASD, 23, 122-126.
- BULIĆ 1901 F. Bulić, *Ritrovamenti antichi a Epetium*, BASD, 24, 33-41.
- BULIĆ 1904 F. Bulić, *Siculi ed i suoi dintorni*, BASD, 27, 56-67.
- BULIĆ 1906 F. Bulić, *L'iscrizione di s. Vincenzo martire Caesaraugustano trovata a nord della basilica urbana a Salona*, BASD, 29, 246-256.
- BULIĆ 1907 F. Bulić, *Ritrovamenti fra Podstrana (Pituntium) e Jesenice di Poljica (Narestre)*, BASD, 30, 142-145.
- BULIĆ 1908 F. Bulić, *Iscrizione del legatus Augusti pro praetore P. Anteius Rufus trovata a Oneum*, BASD, 31, 3-8.
- BULIĆ 1909 F. Bulić, *Ritrovamenti antichi cristiani a Lovrečina*, BASD, 32, 37-39.
- BULIĆ 1912 F. Bulić, *Sterro del narthece e dell'atrio della basilica di s. Anastasio a Marusinac*, BASD, 35, 37-40.
- BULIĆ 1915 F. Bulić, *La cattedra d'avorio di san Massimo arcivescovo di Ravenna*, BASD, 38, 3-23.
- BULIĆ 1919 F. Bulić, *Sv. Petar in Selo (di Jesenice di Poljica)*, BASD, 40-42, 101-106.
- BULIĆ 1920 F. Bulić, *Starinska iznašašća u Dicmu*, VAHD, 43, 105-116.
- BULIĆ 1920a F. Bulić, *Starinska iznašašća u Omišu*, VAHD, 43, 199-200.
- BULIĆ 1920b F. Bulić, *Sučidar, Sv. Izidor ili Židor u Splitskom polju*, VAHD, 43, 196-197.
- BULIĆ 1926 F. Bulić, *I titoli di dedica delle basiliche urbane a Salona*, VAHD, 47-48 (1924-1925), 11-20.
- BULIĆ 1984 F. Bulić, *Izabrani spisi* (Izbor i redakcija: N. Cambi) (Split).
- BULIĆ — BERVALDI 1912 F. Bulić — J. Bervaldi, *Kronotaksa solinskih biskupa* (Zagreb).
- BURIĆ 1982 T. Burić, *Predromanička skulptura u Trogiru*, SHP, ser. 3, 12, 127-160.
- BURIĆ 1987 T. Burić, *Ranosrednjovjekovna skulptura s Bribira*, SHP, ser. 3, 16 (1986), 107-124.
- BUŠKARIOL 1985 F. Buškariol, *Raka Sv. Feliksa*, KB, 16, 22-29.

- BUŠKARIOL 1988 F. Buškariol, Istraživanja don Luke Jelića u Biogradu na moru na položaju Glavica - biogradski spomenici, I, PPUD, 27, 21-55.
- BUŠKARIOL 1992 F. Buškariol, De ecclesiis pictis, SHP, ser. 3, 20 (1990), 289-300.
- CAMBI 1974 N. Cambi, Kult Marije u Solinu i Splitu (IV-IX st.) u svjetlu arheološke evidencije, Bogoslovna smotra, 33/2-3, 273-292 (Zagreb).
- CAMBI 1974a N. Cambi, Starokršćanska bazilika i benediktinski samostanski kompleks u Stobreču (Split).
- CAMBI 1976 N. Cambi, Neki problemi starokršćanske arheologije na istočnoj jadranskoj obali, MatSADJ, 12, 239-282 (Zadar).
- CAMBI 1977 N. Cambi, Krist i njegova simbolika u likovnoj umjetnosti Dalmacije, VAHD, 70-71 (1968-1969), 57-106.
- CAMBI 1978 N. Cambi, Unpublished Excavations and Finds of Early Christian Period in Yugoslavia, u: *Acti del IX Congr. Intern. Arch. Cr.*, 2, 141-156 (Roma).
- CAMBI 1984 N. Cambi, Triconch Churches on the Eastern Adriatic, u: *Actes du Xe Congr. Intern. Arch. Chr.*, 2, 45-54 (Città del Vaticano - Thessalonique).
- CAMBI 1990 N. Cambi, Studije o antičkim spomenicima uzidanim u kuće Splita i okolice (III) — fragment nadgrobnog spomenika na Šperunu, KB, 20, 57-68.
- CATTANEO 1973 E. Cattaneo, Santi milanesi ad Aquileia e santi aquileiesi a Milano, AAAAd, 4, 235-248.
- CRACCO-RUGGINI 1980 L. Cracco-Ruggini, Pietro di Grado — giudaismo e conversioni nel mondo tardoantico, AAAAd, 17/1, 139-160.
- CUSCITO 1975 G. Cuscito, Testimonianze archeologico monumentale sul più antico culto dei santi nella "Venetia et Histria", AqN, 45-46, (1974-1975), 631-667.
- CUSCITO 1979 G. Cuscito, Linee di diffusione del cristianesimo nel territorio di Aquileia, AAAAd, 15/2, 603-626.
- DABINOVIĆ 1930 A. Dabinović, Kada je Dalmacija pala pod jurisdikciju carigradske patrijaršije, RJAŽU, 239, 151-244.
- DEICHMANN 1970 F. W. Deichmann, Märtyrerbasilica, Martyrion, Memoria und Altgrab, Röm. Mitt. 77, 144-169.
- DELEHAYE 1909 H. Delehaye, Les legendes grecques des saints militaires (Paris).
- DELEHAYE 1910 H. Delehaye, Les premiers "Libelli miraculorum", AB, 29, 427-434.
- DELEHAYE 1912 H. Delehaye, Les origines du culte des martyrs (Bruxelles).
- DELEHAYE 1912a H. Delehaye, Contributo bibliografico alla questione dei martiri salonitani, BASD, 35 (Suppl.).

- DELEHAYE 1920 H. Delehaye, Saint Martin et Sulpice Severe, AB, 38, 5-136.
- DELEHAYE 1921 H. Delehaye, Cyprien d'Antiochie et Cyprien de Carthage, AB, 39, 314-332.
- DELEHAYE 1921a H. Delehaye, La Passion de S. Felix de Thibiuca, AB, 39, 241-276.
- DELEHAYE 1930 H. Delehaye, Loca sanctorum, AB, 40, 5-64.
- DELEHAYE 1934 H. Delehaye, Des publications hagiographiques: M. Beck, Die Patrozinien der ältesten Landkirchen, 94-97 (Zürich).
- DEMORI-STANIČIĆ 1989 Z. Demori-Staničić, Spomenici 17. i 18. stoljeća u splitskoj Zagori, PPUD, 28, 183-220.
- DE ROSSI 1877 G. B. De Rossi, Memorie degli apostoli Pietro e Paolo e di ignoti martiri in Africa, BAC, 3/2, 97-117.
- DE ROSSI 1890 G. B. De Rossi, La basilica di s. Silvestro sul cimitero di Priscilla, BAC, 5/1, 97-122.
- DIEHL 1969 Ch. Diehl, Justinien et la civilisation byzantine au VIe siècle, I-II (Paris).
- DOMANČIĆ 1960 D. Domančić, Srednji vijek - graditeljstvo, u: BrZ, 4, 111-160.
- DOMANČIĆ 1984 D. Domančić, Brač u ranom srednjem vijeku (Povlja).
- DOMIJAN 1983 M. Domijan, Crkva Sv. Andrije na Vrgadi nakon posljednjih istraživanja i konzervatorskih radova, SHP, ser. 3, 13, 123-138.
- DUCHESNE 1905 L. Duchesne, Églises séparées (Paris).
- DUVAL N. 1980 N. Duval, La topographie chrétienne des cités de la Gaule, fasc. 2 (Paris).
- DUVAL Y. M. 1977 Y. M. Duval, Aquilée et la Palestine entre 370 et 420, AAAd, 12, 263-322.
- DYGGVE 1940 E. Dyggve, O crkvi Sv. Petra u Priku, VAHD, 51 (1930-1934), 52-66.
- DYGGVE 1951 E. Dyggve, History of Salonitan Christianity (Oslo).
- DURAŠIN 1992 H. Durašin, Kasnoantički nalazi iz Škripa na otoku Braču i srebrni prsten iz Vrlike, SHP, ser. 3, 20 (1990), 251-264.
- FABER — ZANINOVIĆ 1963 A. Faber — M. Zaninović, Danilo, Šibenik —pristorijsko i antičko naselje, AP, 5, 103-105.
- FABIANICH 1874 D. Fabianich, La Dalmazia nei primi cinque secoli del cristianesimo (Zadar).
- FARIOLI 1964 R. Farioli, I capitelli paleocristiani e paleobizantini di Salonico, Corsi CARB, 11, 133-178.
- FARIOLI 1974 R. Farioli, I mosaici pavimentali paleocristiani della cattedrale di Firenze, AAAd, 6, 373-389.
- FASOLA 1963 U. M. Fasola, Il complesso catecombale di S. Tecla, Rivista di Archeologia Cristiana, 40, 1-2, 19-50 (Roma).

- FÉVRIER 1981 A. Février, Remarques sur la paysage d'une ville à la fin de l'antiquité: l'exemple d'Aquilée, *AAAd*, 19, 163-212.
- FISKOVIĆ C. 1948 C. Fisković, Iskopine srednjovjekovne crkve Sv. Eufemije u Splitu, *HZB*, 1, 201-210.
- FISKOVIĆ C. 1979 C. Fisković, Je li na splitskoj obali bila ranokršćanska crkva s krstionicom, *KB*, 9-10, 9-10.
- FISKOVIĆ C. 1991 C. Fisković, Humanizacija sred Dioklecijanove palače u Splitu, *Mogućnosti*, 5-7 (1991), 419-435 (Split).
- FISKOVIĆ I. 1971 I. Fisković, Ranokršćanske crkvice na Lučnjaku, Gubavcu i Sutvari kraj Majsana u Pelješkom kanalu, *VAHD*, 65-67 (1963-1965), 141-168.
- FISKOVIĆ I. 1980 I. Fisković, O ranokršćanskim spomenicima naronitanskog područja, *IzdHAD*, 5, 213-256.
- FISKOVIĆ I. 1981 I. Fisković, Ranokršćanski sarkofazi s otoka Brača, *VAHD*, 75, 105-135.
- FISKOVIĆ I. 1982 I. Fisković, O ranokršćanskoj arhitekturi na otocima Braču i Šolti, *ARR*, 8-9, 159-216.
- FOSS 1979 C. Foss, Ephesus after Antiquity. A Late Antique, Byzantine and Turkish City (Cambridge).
- FROLOW 1956 A. Frolow, Les reliquaires de la vraie croix a Byzance et en Occident: témoignages archéologiques et historiques de l'expansion du culte de la croix, *Corsi CARB*, 1, 61-74.
- GAIFFIER 1952 B. de Gaiffier, La passion de S. Vincent d'Agen, *AB*, 70, 160-181.
- GOLDSTEIN 1992 I. Goldstein, Bizant na Jadranu (Zagreb).
- GOUGH 1985 M. Gough, Alahan. An Early Christian Monastery in Southern Tourkey (Toronto).
- GRABAR 1946 A. Grabar, Martyrium. Recherches sur le culte des reliques et l'art chrétien antique, I (Paris).
- GRABAR 1969 A. Grabar, Christian Iconography. A Study of its Origins (London).
- GRGIĆ 1973 M. Grgić, Kalendar zadarske stolne crkve iz 15. stoljeća, *RIJAZUZd*, 20, 119-174.
- GUNJAČA S. 1949 S. Gunjača, Kratak osvrt na prilike i rad muzeja u Kninu, *SHP*, ser. 3, 1, 279-294.
- GUNJAČA S. 1952 Kako i gdje je svršio hrvatski kralj Zvonimir, *RJAZU*, 288, 205-324.
- GUNJAČA S. 1953 S. Gunjača, Revizija iskopina u Biskupiji kod Knina godine 1950, *LjJAZU*, 57, 9-49.
- GUNJAČA S. 1955 S. Gunjača, Starohrvatska crkva i kasnosrednjovjekovno groblje u Brnazima kod Sinja, *SHP*, ser. 3, 4, 85-134.
- GUNJAČA S. 1963 S. Gunjača, Srednjovjekovni Dolac kod Novigrada, *SHP*, ser. 3, 8-9, 7-66.

- GUNJAČA Z. 1973 Z. Gunjača, Starokršćanski objekti u šibenskom kraju, *Obavijesti*, 5, 16-18.
- GUNJAČA Z. 1976 Z. Gunjača, O kontinuitetu naseljavanja na području Šibenika i najuže okolice, u: *Šibenik — spomen-zbornik*, 29-58 (Šibenik).
- GUNJAČA Z. 1978 Z. Gunjača, Rezultati neobjavljenih i najnovijih arheoloških istraživanja antičkih i srednjovjekovnih lokaliteta na šibenskom području, *IzdHAD*, 3, 69-82.
- GUNJAČA Z. 1986 Z. Gunjača, Kasnoantička fortifikacijska arhitektura na istočnojadranskom priobalju i otocima, *MatSADJ*, 22, 124-134 (Novi Sad).
- GUŠIĆ 1971 B. Gušić, Starohrvatsko naseljenje Ravnih Kotara, *RIJAZUZd*, 18, 137-192.
- HALKIN 1949, 1951, 1952 F. Halkin, Inscriptions grecques relatives à l'hagiographie, *AB*, 67, 87-108; *AB*, 69, 67-76; *AB*, 70, 116-137.
- HALL 1991 J. Hall, Rječnik tema i simbola u umjetnosti (Zagreb).
- HERZFELD — GUYER 1930 F. Herzfeld — S. Guyer, Meriamlik und Korykos, zwei christliche ruinenstätten des rauhen Kilikiens, *Monumenta Asiae Minoris Antiquae*, vol. 2 (Manchester).
- IVEKOVIĆ 1928 Ć. Iveković, Dugi otok i Kornat, *RJAZU*, 235, 245-279.
- IVEKOVIĆ 1931 Ć. Iveković, Crkva i samostan Sv. Krševana u Zadru, *Djela JAZU*, 30 (Zagreb).
- JAKŠIĆ 1985 N. Jakšić, Predromanički reljef sa spomenom blaženog Teodora u Bolu na Braču, *PPUD*, 25, 49-62.
- JAKŠIĆ 1985a N. Jakšić, Topografija pravca via Magna cesta vocata tendens per Lucam, *SHP*, ser. 3, 14 (1984), 325-346.
- JAKŠIĆ 1989 N. Jakšić, Prilozi povijesnoj topografiji otoka Ugljana, *RFFZd*, 28 (15) (1988-1989), 83-102.
- JANIN 1969 R. Janin, La géographie ecclésiastique de l'empire byzantin, T. III. Les églises et les monastères (Paris).
- JELIČIĆ 1979 J. Jeličić, Otkriće ranokršćanske bazilike s mozaikom, *Slobodna Dalmacija*, 27. X. 1979. (Split).
- JELIČIĆ 1984 J. Jeličić, Tragovi ranokršćanske arhitekture od izvora do ušća rijeke Cetine, *IzdHAD*, 8, 169-180.
- JELIČIĆ-RADONIĆ 1990 J. Jeličić-Radonić, Pluteji ranokršćanske crkve u Gatima kod Omiša, *PPUD*, 29, 5-21.
- JELIČIĆ-RADONIĆ i sur. 1994 J. Jeličić-Radonić i suradnici, Gata. Crkva Justinijanova doba (Split).
- JELIĆ 1898 L. Jelić, Povjesno-topografske crtice o biogradskom primorju, *VAHD*, n.s. 3, 33-126.
- JELIĆ 1913-1918 L. Jelić, Die Halbinsel Bosolina, *Jahrbuch für Altertumskunde*, 7, 227-238 (Wien).

- JELOVINA 1981 D. Jelovina, Djelatnost Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika od 1968. do 1980. godine, SHP, ser. 3, 11, 229-250.
- JURIŠIĆ 1979 K. Jurišić, Fra Lujo Marun osnivač starohrvatske arheologije (Split).
- JUTRONIĆ 1955 A. Jutronić, Vicko Prodić i njegova "Cronica dell'isola della Brazza", Starine JAZU, 45, 331-388 (Zagreb).
- KARAMAN 1930 Lj. Karaman, Iz kolijevke hrvatske prošlosti (Zagreb).
- KATIĆ 1963 L. Katić, Groblje Sv. Nikole u Solinu, VAHD, 61 (1959), 134-151.
- KATIĆ 1971 L. Katić, Prošlost i spomenici Solina (Solina).
- KLARIĆ 1935 M. Klarić, Obrovac sredovjernih listina (od X do XIV vijeka), VHAD, 16, 19-56.
- KOBBERT 1914 M. Kobbert, Religiosa loca, RE, I A, 1, 575-579.
- KOŠČAK 1982 V. Koščak, Pripadnost istočne obale Jadrana do splitskih sabora 925-928., HZb, 33-34 (1) (1980-1981), 291-355.
- KOVAČIĆ 1987 V. Kovačić, Kasnoantička cisterna u Bolu na Braču, PPUD, 26, (1986-1987) 23-32.
- KOVAČIĆ 1989 V. Kovačić, Trogir, urbana istraživanja, AP (1987), 91-92.
- KOVAČIĆ 1990 V. Kovačić, Postira na otoku Braču, ranokršćanska crkva, AP (1988), 227.
- KRAUTHEIMER 1937 R. Krautheimer, Corpus basilicarum cristianarum Romae, vol. I (Città del Vaticano).
- KRAUTHEIMER 1970 R. Krautheimer, Corpus basilicarum cristianarum Romae, vol. IV (Città del Vaticano).
- KUNTIĆ-MAKVIĆ 1986 B. Kuntić-Makvić, Bribirska glavica, Obavijesti, 18/3, 42-45.
- LANZONI 1927 F. Lanzoni, Le diocesi d'Italia dalle origini al principio del secolo VII (an. 604), vol. II (Faenza).
- LEMARIE 1981 J. Lemarie, Le sermon Mai 193 et l'origine de la fête des saints Innocents en Occident, AB, 99, 139-150.
- LILČIĆ 1985 V. Lilčić, An Example of a Medieval Monastery Fortification from Macedonia, Balcanoslavica, 11-12, (1984-1985), 185-196 (Prilep).
- LOPREATO 1977 P. Lopreato, Le ampolle di San Menas e la diffusione del suo culto nell'alto Adriatico, AAAAd, 12, 411-428.
- LUKMAN 1980 F. K. Lukman, Gregorij Veliki in njegovo doba (Celje).
- LUNIĆ 1989 J. Lunić, Istraživanje kasnoantičkog stambenog objekta u Lukaru kod Oklaja, Obavijesti, 21/1, 36-37.
- LÜDIN 1965 O. Lüdin, Die Ausgrabungen von 1964 in der Dorfkirche Windisch, Gesellschaft pro Vindonissa, Jahresbericht 1964, 15-32 (Brugg).

- MARASOVIĆ 1963 T. Marasović, Iskapanje ranosrednjovjekovne crkve Sv. Marije u Trogiru, SHP, ser. 3, 8-9, 83-100.
- MARASOVIĆ 1969 T. Marasović, Starokršćanska bazilika na Stipanskoj kod Šolte, VAHD, 63-64 (1961-1962), 151-160.
- MARASOVIĆ 1984 T. Marasović, Fouilles de la basilique paléochrétienne de st. André à Split, Disputationes Salonitanae, II, VAHD, 77, 255-263.
- MARASOVIĆ 1990 T. Marasović, Naselja na Šolti. Prostorne i povijesno-graditeljske značajke, u: M. A. Mihovilović i ostali, Orok Šolta, 144-157 (Zagreb).
- MARASOVIĆ — OREB 1977 T. Marasović — F. Oreb, Obrada graditeljskog nasljedja u okviru projekta "Splitski poluotok", GZSKH, 2-3 (1976-1977), 75-108.
- MARASOVIĆ — VRSALOVIĆ 1971 T. Marasović — D. Vrsalović, Srednjovjekovna opatija na Sustjepanu u Splitu, VAHD, 65-67 (1963-1965), 175-207.
- MARASOVIĆ — ZEKAN 1982 T. Marasović — M. Zekan, Istraživanje ranosrednjovjekovne crkve Sv. Mihovila "na obali" u Splitu, SHP, ser. 3, 12, 111-126.
- MARCHESAN-CHINESE 1980 G. Marchesan-Chinese, La basilica di Piazza Vittoria a Grado, AAAI, 17/2, 309-323.
- MARCON 1958 E. Marcon, "Tituli" e "plebes" nel Basso Isonzo, Studi Goriziani, 24, 93-121 (Gorizia).
- MARIN 1977 E. Marin, Postire - starokršćanski kapitel, AP, 19, 155-156.
- MARUN 1897 L. Marun, Arheološki prilozi o religiji poganskih Hrvata, SHP, 3, 141-144.
- MARUŠIĆ 1967 B. Marušić, Kasnoantička i bizantska Pula (Pula).
- MARZOLFF 1984 P. Marzolff, Die religiöse Architektur im östlichen Illyrikum, u: Actes du Xe Congr. Intern. Arch. Chr., 1, 181-201 (Città del Vaticano -Thessalonique).
- MATIJACA 1962 M. Matijaca, Kult sv. Dujma kroz vjekove (Đakovo).
- MENDUŠIĆ 1985 M. Mendušić, Rekognosciranje šibenskog područja, Obavijesti, 17/1, 17-19.
- MIGOTTI 1987 B. Migotti, Antički kolegiji i srednjovjekovne bravovštine. Prilog proučavanju kontinuiteta dalmatinskih ranosrednjovjekovnih gradova, SHP, ser. 3, 16 (1986), 177-186.
- MIGOTTI 1988 B. Migotti, Neka pitanja ranokršćanske hagiografije srednje Dalmacije, ARR, 11, 133-159.
- MIGOTTI 1990 B. Migotti, Ranokršćanska topografija na području između Krke i Cetine (Zagreb).
- MIGOTTI 1991 B. Migotti, Ranokršćanska topografija na području između Zrmanje i Cetine (doktorski rad) (Zagreb).
- MIGOTTI 1991a B. Migotti, Dekorativna ranokršćanska plastika jaderskog i salonitanskog područja, Diadora, 13, 291-383.

- MIGOTTI 1992 B. Migotti, Antičko-srednjovjekovni sakralni kontinuitet na području Dalmacije, OA, 16, 225-249.
- MILETIĆ — ŠTRKALJ 1977 D. Miletić — V. Štrkalj, Arheološka istraživanja u ladama crkve Sv. Marije u Zadru, GZSKH, 2-3 (1976-1977), 117-130.
- MILOŠEVIĆ 1992 A. Milošević, Ranokršćanski nalazi na Sustipancu u Pirovačkom zaljevu, Obavijesti, 14/2, 53-54.
- NEDVED 1990 B. Nedved, Biogradski kraj u rimsko doba, BiZ, 1, 213-246.
- NIERO 1985 A. Niero, Santi aquileiesi e veneti in Dalmazia, AAAAd, 26, 261-296.
- NIKOLAJEVIĆ 1969 I. Nikolajević, Kasnoantičke presvođene grobnice u srednjovjekovnoj crkvenoj arhitekturi Bosne i Hercegovine, Posebna izdanja CBI ANUBiH, 12 (4), 217-227.
- NOLL 1954 R. Noll, Frühes Christentum in Österreich (Wien).
- OMAŠIĆ 1986 V. Omašić, Povijest Kaštela (Split).
- OREB 1979 F. Oreb, Novi arheološki nalazi u crkvici Gospe od Špinuta u Splitu, VAHD, 72-73, 145-150.
- OREB 1983 F. Oreb, Starokršćanska bazilika u Grohotama na Šolti, Peristil, 24, 5-21 (Zagreb).
- OREB 1990 F. Oreb, Crkva i samostan Sv. Dominika u Splitu, PPUD, 30, 195-229.
- OREB 1990a F. Oreb, Prehistorijsko, antičko i starokršćansko razdoblje na Šolti, u: M. A. Mihovilović i ostali, Otok Šolta, 47-67 (Zagreb).
- ORLANDIS — RAMOS-LISSON 1981 J. Orlandis — D. Ramos-Lisson, Konziliengeschichte (Paderborn).
- OSTOJIĆ 1963-1964 I. Ostojić, Benediktinci u Hrvatskoj, I-II (Split).
- PARISOTTI 1902 A. Parisotti, Il culto e le legende di s. Giorgio, u: Atti del II Congr. Intern. Arch. Cr., 289-332 (Roma).
- PEETERS 1907 P. Peeters, Une version arabe de la passion de sainte Catherine d'Alexandrie, AB, 26, 5-32.
- PETRICIOLI 1960 I. Petricioli, Fragmenti skulpture od VI. do VIII. stoljeća iz Zadra, Diadora, 1, 175-195.
- PETRICIOLI 1962 I. Petricioli, Ranosrednjovjekovni natpisi iz Zadra, Diadora, 2, 251-270.
- PETRICIOLI 1966 I. Petricioli, Jedan nepoznati arhitektonski spomenik u Zadru, RFFZd, 4 (2) (1962-1963), 59-70.
- PETRICIOLI 1968 Crkva Stomorice (S. Maria di Pusterla) u Zadru, Diadora, 4, 247-269.
- PETRICIOLI 1970 I. Petricioli, "Toreta" na otoku Kornatu, Adriatica praehistorica et antiqua, 717-725 (Zagreb).
- PETRICIOLI 1987 I. Petricioli, "Ecclesiae sanctorum Johannis et Victoris Tilagi", SHP, ser. 3, 16 (1986), 93-106.

- PETRICIOLI — VEŽIĆ 1975 I. Petricioli — P. Vežić, Izvještaj o istraživanju i konzervaciji ostataka bazilike Sv. Tome u Zadru, GZSKH, 1, 101-110.
- PETRICIOLI — VUČENOVIĆ 1970 I. Petricioli — S. Vučenović, Crkve Sv. Andrija i Sv. Petar Stari u Zadru, Diadora, 5, 177-202.
- PITEŠA i ostali 1992 A. Piteša i ostali, Arheološka mjesta i spomenici, u: Starohrvatski Solin, 95-185 (Split).
- PIUSSI 1978 S. PIUSSI, Le basiliche cruciformi nell'area adriatica, AAAAd, 13, 437-488.
- PUTANEC 1963 V. Putanec, Refleksi starodalmatoromanskog pridjeva sanctus u onomastici obalne Hrvatske, Slovo, 13, 137-175 (Zagreb).
- RADIĆ 1901 F. Radić, Ostaci starohrvatske crkvice Sv. Mihovila u Nevidanina na otoku Pašmanu, SHP, 6, 84-86.
- RAPANIĆ 1971 Ž. Rapanić, Ranosrednjovjekovni latinski natpisi iz Splita, VAHD, 65-67 (1963-1965), 271-310.
- RAPANIĆ — JELOVINA 1977 Ž. Rapanić — D. Jelovina, Revizija istraživanja i nova interpretacija arhitektonskog kompleksa na Otoku u Solinu, VAHD, 70-71 (1968-1969), 107-135.
- RENDIĆ-MIOČEVIĆ 1979 D. Rendić-Miočević, Salona christiana (II) - "Basilica Occidentalis" u tipologiji ranokršćanske arhitekture Ilirika, Zbornik Narodnog muzeja u Beogradu, 9-10, 87-96 (Beograd).
- RITTI 1985 T. Ritti, Hierapolis, scavi e ricerche. Fonti letterarie ed epigrafiche (Roma).
- ROSENTHAL-HEGINBOTTOM 1982 R. Rosenthal-Heginbottom, Die Kirchen von Sobota und die dreiapsidenkirchen des Nahen Ostens (Wiesbaden).
- RUBIĆ 1932 I. Rubić, Pomicanje naselja na Šolti, VAHD, 50 (1928-1929), 330-338.
- RUTAR 1888 S. Rutar, Epetion ed i suoi dintorni, BASD, 11, 165-170; 180-184.
- SANSONE 1970 M. Sansone, Complessi paleocristiani garganici e il culto di S. Michele, u: Atti del Convegno storico-archaeologico del Gargano, 95-118 (Foggia).
- SMILJANIĆ 1992 F. Smiljanić, Grada za povijesnu topografiju kninsko-drniškoga kraja u srednjem vijeku, IzdHAD, 15, 55-63.
- STOŠIĆ 1941 K. Stošić, Sela šibenskog kotara (Šibenik).
- SUIĆ 1958 M. Suić, Novija arheološko-topografska istraživanja antičkog Jadera, ZIHNZd, 2, 13-48.
- SUIĆ 1960 M. Suić, Arheološka istraživanja u Mulinama na otoku Ugljanu, LjJAZU, 64, 230-249.
- SUIĆ 1968 M. Suić, Bribir (Varvaria) u antici, SHP, ser. 3, 10, 217-234.
- SUIĆ 1981 M. Suić, Zadar u starom vijeku (Zadar).

- SUIĆ — PETRICIOLI 1955 M. Suić — I. Petricioli, Starohrvatska crkva Sv. Stošije kod Zadra, SHP, ser. 3, 4, 7-22.
- ŠIMUNOVIĆ 1985 P. Šimunović, Prvobitna simbioza Romana i Hrvata u svjetlu toponimije, Rasprave Zavoda za jezik Instituta za filologiju i folkloristiku, 10-11, 147-200 (Zagreb).
- ŠKOBALJ 1970 A. Škobalj, Obredne gomile (Sveti Križ na Čiovu).
- TAVANO 1974 S. Tavano, La restaurazione giustiniana in Africa e nell'alto Adriatico, AAAA, 5, 251-283.
- TOLOTTI 1986 F. Tolotti, Il Sepolcro di Gerusalemme e coeve basiliche di Roma, Röm. Mitt., 93, 471-512.
- UGLEŠIĆ 1993 A. Uglešić, Neobjelodanjeni nalazi predromaničke kamene plastike s područja sjeverne Dalmacije, RFFZd, 31 (18) (1991-1992), 143-154.
- VEŽIĆ 1975 P. Vežić, Crkva Sv. Marije Velike u Zadru, Diadora, 8, 119-140.
- VEŽIĆ 1985 P. Vežić, Crkva Sv. Trojstva (Sv. Donata) u Zadru, Prilog uz GZSKH, 8-9.
- VEŽIĆ 1986 P. Vežić, Sklop župne crkve Sv. Asela, bivše katedrale u Ninu, SHP, ser. 3, 15 (1985), 201-215.
- VEŽIĆ 1987 P. Vežić, Starokršćanska arhitektura u Zadru i na zadarskom području, GZSKH, 12, 161-177.
- VEŽIĆ 1989 P. Vežić, Starokršćanska bazilika Sv. Stjepana (Crkva Sv. Šime) u Zadru, Diadora, 11, 323-345.
- VEŽIĆ 1990 P. Vežić, Rimski spomenici, u: BrZ, 4, 72-93.
- ZANINOVIĆ J. 1992 J. Zaninović, Grebaštica - samostan Sv. Luce, Obavijesti, 24/3, 56-57.
- ZANINOVIĆ M. 1987 M. Zaninović, Ausonius vir spectabilis, PPUD, 26 (1986-1987), 11-22.
- ZEKAN 1980 M. Zekan, Prilog proučavanju arhitekture iz koje potječe natpis kneza Branimira u Muću, Gunjačin zbornik, 133-140 (Zagreb).

Summary

PATRON SAINTS OF EARLY CHRISTIAN CHURCHES IN DALMATIA

The majority of the Christian saints (mostly martyrs) lived and were martyred during the Antiquity - yet it doesn't automatically mean that their officially sanctioned worship was established simultaneously.

Much the same the unequivocal early Christian worship of a certain saint in a town or area doesn't by itself confirm its presence in other places. In order to ascertain the early Christian cult of a saint of a certain province it is necessary to establish its presence at the related archeological sites of the area, and that by combining archeological, historic and

hagiographic data. In view of various modalities for the worship of the holy persons and ideas it should be pointed out that we are discussing exclusively church buildings, i. e. their dedications. Furthermore, it's not cemeterial buildings we are taking into consideration, but those within the towns and other settlements, in which a "secondary" cult of the saints had been established on the basis of translated relics.

Given the extreme paucity of contemporary epigraphic and literary sources regarding dedications of early Christian churches in Dalmatia, in trying to identify them I lean heavily on the presumption, or rather fact that once (during late Antiquity) consecration is established, a church doesn't change its saint patron, not even in the event of temporary discontinuity in the cult (see notes 1, 2). Establishing of the early Christian dedications in Dalmatia is important also in view of a possibility that the patron saint of a medieval or modern church could figure as a clue to its late Antique horizon, otherwise barely hinted at on many a Roman or medieval site. It could further be helpful in revisiting a misconception through which many theoretically and probably virtually early Christian patron saints are still viewed as exclusively medieval heritage (for instance Sts. Barbara, George, Magdalene, Marcus, Martin, Michael).

This paper seeks to identify patron saints of the early Christian churches in Dalmatia and is accordingly based upon two catalogues: 1. of the saints; 2. of the archaeological sites (confined mostly to hagiographic data). The catalogue of the patron saints consists of basic topical and bibliographical data for the early Christian worship of the saints with the categorized register (I, II) of the sites in Dalmatia at which the name appears. The first category (I) comprises unequivocal and quite probable early Christian sites, documented archeologically through architectural remains or otherwise, while in the second category (II) sites of possible Christian significance are enlisted. If at an otherwise undisputable early Christian site a patron saint is dubious, the site is classified among the second group within the catalogue of the saints. It should be noted that the catalogue of the patron saints is based exclusively upon the sites in the first category.

On the basis of the above mentioned data the following early Christian patron saints in Dalmatia are established: Anne, Anastasia, Andreas, Anselmus, Ambrosius and Marcella, Anthony the Hermet, Cecilia, Cyprian, Daniel, the Holy Spirit, Domnius, Euphemia, Felix, Philip, Hadrian and Nathalia, Helena, Elias, John the Evangelist, John the Baptist, Isidore, Jacob, George, Catharine, Clement, the Holy Cross, Chrisogonus, Cosmas and Damian, Lawrence, Lucia, Luke, Maximus, the Holy Virgin Mary, Martha, Martin, Michael, Moses, Dominica (the Holy Sunday), the Innocents, Nicholas, Peter and Paul, Sylvester, Christ the Saviour, Stephen, Simon, Thecla, Theodore, Thomas, the Holy Trinity, Vitus, Vincent. Furthermore, future researches will very likely bring out more patron saints (for instance Apollinarius, Demetrius, Fosca, Cassianus, Plato, Vitalis), once the number of supposed early Christian sites is reduced and the number of unequivocal early Christian sites is increased.

Translated by: *Branka Migotti*